

МЕТОДИКА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ

**Методика військово-патріотичного виховання учнів
у закладах загальної середньої освіти**

Методичні рекомендації

Кропивницький

2022

УДК 373. 3/5.015.31:[355.01:172.15](477)

М- 41

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 8 від 23 червня 2022 р.)

Рецензенти:

Рейпольська О. Д. – доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України;

Тимошенко О. В. – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету фізичного виховання, спорту і здоров'я Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Авторський колектив: Тимчик М. В. (розділ 1.1), Остапенко О. І. (вступ, розділ 1.2, додаток 1), Касіч Н.П. (розділ 2.1), Бінецький Д. О. (розділ 2.2).

М- 41

Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації / Тимчик М. В. (ред.), Остапенко О. І., Бінецький Д. О., Касіч Н. П. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. – 91 с.

ISBN 978-966-189-651-1

У методичних рекомендаціях визначено та систематизовано зміст та організаційні форми військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти; розроблено методику військово-патріотичного виховання молодших підлітків у процесі військово-спортивних ігор та методику військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності; визначено ефективність застосування в закладах загальної середньої освіти змісту, форм і методів військово-патріотичного виховання у молодших і старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор та фізкультурно-оздоровчої діяльності; створено авторську програму з військово-патріотичного виховання для учнів 3–4 класів закладів загальної середньої освіти.

Видання буде корисним викладачам предмета «Захист України», вчителям фізичної культури, тренерам спортивних гуртків і секцій військово-патріотичного спрямування й усім, хто задіяний у військово-патріотичному та фізичному вихованні учнів закладів загальної середньої освіти.

УДК 373. 3/5.015.31:[355.01:172.15](477)

ISBN 978-966-189-651-1

© Інститут проблем виховання, 2022

© Авторський колектив, 2022

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Становлення і розвиток змісту військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти в науковій літературі	6
1.1. Систематизація організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів старших класів закладів загальної середньої освіти	6
1.2. Систематизація змісту військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти	14
Розділ 2. Методика військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти	25
2.1. Методика військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності	26
2.2. Методика військово-патріотичного виховання молодших підлітків у процесі військово-спортивних ігор	41
Список літератури	69
Додатки	75

Вступ

Актуальність дослідження проблеми військово-патріотичного виховання зумовлена дією негативних тенденцій щодо зниження значущості й актуальності військово-патріотичної роботи в закладах загальної середньої освіти та недостатнім контролем за станом і результатами військово-патріотичної роботи в цих освітніх закладах з боку керівництва освітою; невідповідністю між кваліфікацією викладачів предмета «Захист України» й низькою якістю військово-патріотичного виховання учнівської молоді, проведення масових військово-патріотичних заходів і недоліками впровадження в закладах загальної середньої сучасних форм та методів військово-патріотичного виховання учнівської молоді; відставанням наукових розробок з військово-патріотичного виховання й суспільною необхідністю його термінового впровадження в умовах військової та інформаційної агресії з боку російської федерації – фактори, що обумовлюють запит суспільства на виховання громадянина-патріота, захисника України, готового зі зброєю в руках надійно боронити країну від агресора.

Відтак доцільність дослідження проблеми військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти визначається орієнтацією педагогічної теорії і практики на розробку сучасних методик військово-патріотичного виховання, що сприяють підвищенню ефективності виховного процесу в закладах освіти в сучасних складних умовах.

Метою пропонованих методичних рекомендацій є обґрунтування змісту форм та методів військово-патріотичного виховання учнів старших класів; систематизація змісту форм та методів військово-патріотичного виховання учнів старших класів з метою підвищення ефективності військово-патріотичного виховання учнів старших класів; методика військово-патріотичного виховання молодших підлітків в процесі військово-спортивних ігор; методики військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Зміст методичних рекомендацій спрямований на вирішення проблеми підвищення ефективності військово-

патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти в умовах ідейно-світоглядної й надання ефективної організаційно-методичної допомоги викладачам предмета «Захист України», організаторам проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот», керівникам гуртків та спортивних секцій військово-патріотичного спрямування.

Спираючись на передовий педагогічний досвід та експериментальні дослідження з військово-патріотичного виховання учнівської молоді, розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

Видання методичних рекомендацій буде корисним викладачам предмета «Захист України», вчителям фізичної культури, тренерам спортивних гуртків та секцій військово-патріотичного спрямування й усім, тим хто задіяний у військово-патріотичному та фізичному вихованні учнів.

Розділ 1. Становлення і розвиток змісту військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти в науковій літературі

1.1. Систематизація організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів старших класів закладів загальної середньої освіти

Виклики щодо збереження цілісності й державності України, завдання консолідації суспільства для захисту України від збройної та інформаційної агресії з боку російської федерації – фактори, що зумовлюють запит суспільства на підвищення ефективності військово-патріотичного виховання учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти з метою виховання громадянина-патріота, захисника України, готового зі зброєю в руках боронити Батьківщину.

Складовою частиною національно-патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання, орієнтоване на формування в учнівської молоді готовності до військової служби та захисту України. Зміст військово-патріотичне виховання визначається національними інтересами України і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні безпеки України від зовнішньої загрози. Військово-патріотичне виховання має сприяти обороноздатності України, яка разом з міжнародною спільнотою братиме участь у миротворчих і гуманістичних операціях, протистоятиме міжнародному тероризму, запобігатиме військовим конфліктам, що загрожують людству, створюватиме стабільність зовнішньополітичного становища у світі. Щоб виконати цю високу місію військово-патріотичне виховання підростаючого покоління має базуватись на духовно-моральних цінностях нашого суспільства, охоплювати військово-історичну підготовку; прикладну фізичну підготовку; підготовку з основ військової служби; підготовку з основ безпеки життєдіяльності.

У складних сучасних умовах проблема військово-патріотичного виховання учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти на жаль не стало пріоритетом державної політики в країні. Її актуальність також зумовлена

низкою суперечностей між: забезпеченням громадян України, зокрема молодь від впливу ідеології інших держав, зацікавлених у формуванні своїх прихильників та розхитуванні з середини політичної ситуації в Україні й недостатньою теоретичною розробленістю даної проблематики; відсутністю ефективної педагогічної системи військово-патріотичного виховання учнівської молоді й постійного інформаційного впливу з боку російської федерації з метою деформації ціннісних основ, морально-духовної єдності українського суспільства; значним потенціалом закладів загальної середньої освіти щодо військово-патріотичного виховання учнів в умовах ідейно-світоглядної конфронтації і низьким рівнем військово-патріотичної вихованості учнів; зростанням вимог щодо рівня професійної підготовки майбутніх викладачів предмета «Захист України» та низьким рівнем їхньої готовності до професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Зазначені суперечності та нагальна потреба їхнього розв'язання зумовили дослідження проблеми військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти.

Військово-патріотичному вихованню учнів закладів загальної середньої освіти в складних сучасних умовах має ґрунтуватися на концептуальних положеннях про те, що на зміст військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти невіддільно впливає динамічний розвиток сучасної освіти в закладах загальної середньої освіти. Це вимагає нових підходів до змісту, форм і методів військово-патріотичного виховання учнівської молоді, які мають постійно розвиватися, змінюватися й удосконалюватися. Зміст, форми і методи військово-патріотичного виховання учнівської молоді мають відповідати сучасним вимогам теорії і методики військово-патріотичного виховання та перебувати в стані постійного розвитку.

Проте, аналіз літературних джерел засвідчує, що дослідженню сутності і змісту військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти приділяється недостатня увага науковців та практиків. Лише окремі аспекти цієї проблеми присвячені вітчизняні наукові дослідження (Зубалій,

2010, Івашковський, 2015, Кириченко, 2006, Коломоєць, 2021, Михута, 2012). Мудрік, 2015; Назарчук, 2009; Павлов, 2016, Томчук, 1996, & Швець, 2016).

У той же час, вивчення проблеми військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти свідчить не тільки про науковий інтерес до цієї проблеми, а й те, що вона має велике практичне значення. Адже від того, як проблема військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти вирішується своєчасно залежить подальший розвиток змісту, форм і методів підготовки учнівської молоді до військової служби та захисту України.

Обґрунтування сучасного змісту, форм і методів військово-патріотичного виховання учнів старших класів закладів загальної середньої освіти, дозволить підвищити ефективність військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти в умовах розбудови незалежної Української держави, її Збройних Сил за вимогами, викладеними в Концепції допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді (2002 р.), Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки (№ 580/2015 від 13.10.1015 р.) та інших програмних документах.

Вивчення й аналіз літератури (Бех, 2008; Сіркізіук, Сливка, 1993; & Кобзарь, 1984) засвідчує, що поняття «форма» походить від латинського *forma* – зовнішній вигляд, зовнішнє окреслення. Тобто «форма виховання» є широким поняттям, яке вживається в теорії і методиці виховання для визначення змісту виховного процесу в закладах освіти, пов'язаного з організацією та здійсненням виховної діяльності під час навчання й позакласної роботи. Цей термін використовується для обґрунтування способів організації виховного процесу, який визначає внутрішній зв'язок різних його компонентів. У теорії і методиці виховання нерідко використовується поняття «організаційна форма виховання», яке відображає організацію та здійснення виховного процесу в закладах освіти. Під поняттям «форма військово-патріотичного виховання старшокласників» розуміється організація виховного процесу в закладах

загальної середньої освіти, який спрямований на досягнення тієї чи іншої мети військово-патріотичного виховання учнів старших класів.

У теорії і методиці військово-патріотичного виховання приділяється належна увага організаційним формам військово-патріотичного виховання учнів в закладів загальної середньої освіти. В залежності від правильного використання організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів залежить ефективність військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти та подолання викладачем предмета «Захист України» труднощів у процесі військово-патріотичного виховання вихованців.

Аналіз стану військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти свідчить, що вирішення завдань військово-патріотичного виховання учнівської молоді в сучасних умовах набагато простіше здійснювати за умови систематизації організаційних форм військово-патріотичного виховання об'єднаних за загальними суттєвими ознаками. Ними можуть бути організаційні форми і методи військово-патріотичного виховання, які впливають на свідомість, емоції та почуття учнів старших класів. Також це може бути вплив через способи організації військово-патріотичного діяльності старшокласників та способи керівництва в процесі вивчення предмета «Захист України».

З огляду на різноманітність організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів старших класів, їх аналіз дозволяє глибше проникнути в їхню педагогічну сутність, отримати більше знань про призначення, зміст і структуру організаційних форм військово-патріотичне виховання. Знання сучасної класифікації організаційних форм військово-патріотичного виховання, допомагає мати більшу можливість викладачу предмета «Захист України» успішно вирішувати виховні завдання у процесі військово-патріотичного виховання старшокласників. Також знання сучасних класифікацій організаційних форм військово-патріотичного виховання дозволяє визначити перспективи розвитку організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів старших класів, що дозволять прогнозувати трансформацію їх у ефективні

способи впливу на свідомість, поведінку та вчинки вихованців.

Спроби систематизації організаційних форм військово-патріотичного виховання були зроблені в минулі роки. Ще в 60-ті роки, минуло століття Л. А. Бублик (Бублик, & Иванов, 1966). систематизував організаційні форми військово-патріотичного виховання учнівської молоді, розділивши їх на дві групи. До першої групи увійшли ті форми військово-патріотичного виховання, за якими учнівська молодь виступала переважно в ролі об'єкта виховання. Головним засобом впливу на свідомість учнівської молоді були використані вербальні форми навчання і виховання. До другої групи увійшли форми військово-патріотичної виховання, що включала заходи масово-патріотичного характеру, які були спрямовані на практичну діяльність, яка передбачала активну участь учнівської молоді в цих заходах. Ця організаційна форма військово-патріотичного виховання передбачали використання методів впливу на свідомість учасників масових заходів, які проводилися в закладах освіти.

У 60-ті – на початку 70-х років минулого століття О. Д. Тюфякін (Тюфякін, 1973) систематизував організаційні форми військово-патріотичного виховання учнівської молоді. В основу зазначеної систематизації ним покладені способи впливу на особистість: форми прямої дії у процесі військово-патріотичної діяльності учнів використовуючи живе слово; форми опосередкованого впливу на свідомість учнів молоді через пресу, радіо, кіно, телебачення, літературу, музику, образотворче мистецтво, музеї, засоби наочної агітації тощо.

У основу систематизації організаційних форм військово-патріотичного виховання учнівської молоді доцільно розділити їх на чотири групи. До першої групи входять загальні форми військово-патріотичного виховання учнів, до другої групи – специфічні форми військово-патріотичного виховання, до третьої – форми впливу на почуття й емоції учнів, а до четвертої – різні організаційні форми військово-патріотичної діяльності.

Групування організаційних форм військово-патріотичного виховання залежить від того яка кількість учнів бере участь у військово-патріотичних

заходах в процесі позакласної та позашкільної роботи. Ці організаційні форми військово-патріотичного виховання уможливають охоплення всіх учнів у класі, так і невелику групу учнів. Систематизація цієї категорії організаційних форм військово-патріотичного виховання уможливує їх групування в три групи: індивідуальні форми військово-патріотичного виховання; фронтальне військово-патріотичне виховання; військово-патріотичне виховання групи, секції, гуртки військово-патріотичного спрямування з постійним або змінним складом їх учасників. Ця систематизація організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів використовується в сучасних закладах загальної середньої освіти процесі позакласної та позашкільної роботи з військово-патріотичного виховання.

Класичною систематизацією організаційних форм військово-патріотичного виховання є залежність форм військово-патріотичного виховання від методів військово-патріотичного виховання. Така систематизація включає три групи: словесні; практичні й наочні форми військово-патріотичного виховання. Дана систематизація передбачає проведення в закладах загальної середньої освіти як епізодичних заходів з військово-патріотичного виховання, так і використання організаційних форм, які розраховані на тривалий час. Такі форми роботи з військово-патріотичного виховання учнів є досить популярні серед закладів загальної середньої освіти під час проведення позакласної роботи.

Також досить поширеною серед закладів загальної середньої освіти є практика групування організаційних форм військово-патріотичного виховання: за організацією і методикою проведення виховного процесу. Основою такого групування є організація спільної виховної роботи учителів, вихователів, викладачів предмета «Захист України», керівників військово-спортивних ігор, тренерів секцій з військово-прикладних видів спорту тощо. Ця класифікація включає: форми організації й особливості управління військово-патріотичним вихованням учнів; дієво-практичні форми військово-патріотичного виховання; синтетичні форми військово-патріотичного виховання та індивідуальні форми

роботи з військово-патріотичного виховання. Відтак дана систематизація організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти передбачає колективну й індивідуальну форму роботи з вихованцями й розрахована на тривалий час їх проведення в закладах загальної середньої освіти.

Найбільш поширеною є на сьогодні систематизація організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти, яка передбачає військово-патріотичне виховання учнів старших класів на всіх етапах їхньої підготовки до військової служби та захисту України. Розробниками цієї систематизацію, А. М. Алексюк і С. О. Кашин (підручник «Педагогіка» (Педагогіка, 1985).

В її основу автори включили основні форми спілкування і діяльності (індивідуальну, парну, групову, колективну) вчителів, вихователів, викладачів предмета «Захист України», учнів старших класів. Ця систематизація організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів є типовою для більшості закладів загальної середньої освіти.

Вважаємо, доцільно систематизувати організаційні форми військово-патріотичного виховання учнів старших класів: за функціями виховання (освітня, виховання, розвивальна) та за видами діяльності (навчальна-пізнавальна діяльність учнів старших класів у процесі вивчення предмета «Захист України» та військово-патріотична діяльність у процесі позакласної роботи.

Освітня функція організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів старших класів передбачає формування в старшокласників ключових та предметних компетентностей з предмета «Захист України», які необхідними їм в подальшому для військової служби та захисту України. По суті навчальна функція відповідає розвитку й формуванню когнітивного компонента військово-патріотичного виховання старшокласників. Виховна функція означеної системи реалізується у процесі вивчення предмету «Захист України» та в процесі військово-патріотичного виховання в позакласній роботі за умов,

якщо виховні впливи викликають в зростаючої особистості внутрішню позитивну реакцію (ставлення), спонукають її власну активність до роботи над собою, справляють на неї розвивальний і формувальний ефект. Розвивальна функція організаційних форм військово-патріотичного виховання учнів старших класів полягає в тому, що вона враховує особливості розвитку учнів старших класів, зокрема у таких аспектах: а) через поетапний розвиток ставлення до військово-патріотичної діяльності, яке розглядається як психологічна складова особистості і ґрунтується на потребах і мотивах зростаючої особистості; б) через розвиток пізнавальних здібностей; в) через організацію військово-патріотичної діяльності учнів старших класів; г) через розвиток міжособистісних відносин старшокласників.

Освітня готовність старшокласників до військової служби та захисту України формується в основному в процесі оволодіння старшокласниками предметними та ключовими компетентностями на уроках предмету «Захист України» і в процесі позакласної роботи з військово-патріотичного виховання. Фізична готовність старшокласників до військової служби та захисту України формується у процесі оволодіння старшокласниками фізкультурними і ключовими компетентностями на уроках фізичної культури, захисту України та у процесі позакласної роботи з військово-патріотичного і фізичного виховання учнів старших класів. Психологічна готовність старшокласників до військової служби та захисту України характеризується здатністю учнів старших класів виконувати покладені на них завдання, переборювати труднощі та небезпеку у надзвичайних ситуаціях, витримувати навантаження. Соціальна готовність старшокласників до військової служби та захисту України передбачає вірність бойовим та національно-історичним традиціям, військовому обов'язку, присязі та військовому статуту, високу дисциплінованість, конструктивну національно-громадянську активність. Морально-духовна готовність старшокласників до військової служби та захисту України проявляється в наявності ідеалу, і в пошуках старшокласниками життєвого смислу і цінностей; самоусвідомленні свого Я-фізичного, психічного, соціального; самоочищенні та

самовдосконаленні; в духовно-катарсичній активності. Остання передбачає рефлексію як акт самопізнання юнаком окремих ознак своєї індивідуальності, власних рис характеру, що відображають знання внутрішнього світу.

Форми індивідуальної військово-патріотичної діяльності з формування готовності до захисту України передбачають самостійну роботу старшокласника над собою, яка спрямована на оволодіння певними світоглядними знаннями й уявленнями. У процесі самопідготовки старшокласник виховує в собі моральні якості, формує особисті погляди на сучасні події, розвиває потребу й звички діяти відповідно до своїх переконань і наполегливо втілює поставлену мету. На певному етапі становлення особистості індивідуальна робота над собою переходить у самовиховання – найвищий ступінь її розвитку. Власне саме в процесі самовиховання старшокласники формують у собі індивідуальні якості, необхідні для досягнення своїх життєвих планів, пов'язаних із майбутньою трудовою діяльністю та військовою службою.

1.2. Систематизація змісту військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти

Назва «системний підхід» походить від терміну «система» – сукупність елементів, що пов'язані один із одним і утворюють певну цілісність, єдність. Науковці виокремлюють системи матеріальні й абстрактні. Особливим класом матеріальних живих систем є системи соціальні (від найпростіших об'єднань до соціально-економічної структури суспільства).

У теорії і методиці військово-патріотичного виховання складниками системи військово-патріотичного виховання старшокласників визначено: мету, завдання, принципи військово-патріотичного виховання, суб'єкти військово-патріотичної діяльності та відносини між ними, процес військово-патріотичного виховання, умови військово-патріотичного виховання, управління, що забезпечує інтеграцію складників у цілісну систему військово-

патріотичного виховання учнів старших класів і розвиток цієї системи.

Основна мета військово-патріотичного виховання учнів старших класів закладів загальної середньої освіти полягає в системній і цілеспрямованій діяльності закладів освіти з виховання в старшокласників високої патріотичної свідомості, почуття вірності й любові до України, турботи про благо свого народу, забезпечення особистості учня від впливу агресивного інформаційного середовища, формування готовності до виконання громадянського й конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, територіальної цілісності й незалежності України.

Відповідно до мети, сформульовано завдання військово-патріотичного виховання учнів старших класів закладів загальної середньої освіти:

- виховання любові до Батьківщини, народу, рідної землі, формування національної гідності, національно-культурної ідентичності, прив'язаності до своєї малої і великої Батьківщини;

- забезпечення зростаючу особистості учня від впливу ідеології інших держав, зацікавлених у формуванні своїх прихильників та розхитуванні з середини політичної ситуації в Україні, від впливу агресивного інформаційного середовища в результаті інформаційної війни з боку російської федерації;

- ефективне використання національних традицій з урахуванням сучасного світового та вітчизняного педагогічного досвіду й досліджень психолого-педагогічної науки з військово-патріотичного виховання;

- забезпечення взаємодії системи освіти з усіма соціальними інститутами щодо інтенсифікації процесу військово-патріотичного виховання учнів в умовах інформаційної війни;

- забезпечення формування в учнів закладів загальної середньої освіти освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної готовності до військової служби та захисту України;

- відродження на нових теоретико-технологічних засадах системи позакласного й позашкільного військово-патріотичного виховання учнів старших класів.

Система військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти ґрунтується на принципах:

- принцип національної спрямованості, який передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливого ставлення до його культури, поваги, толерантності до культури усіх народів, які населяють Україну; здатності зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави;

- принцип гуманізації виховного процесу, який означає, що вихователь зосереджує увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості і можливості, не форсує її розвиток, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби вихованця; виробляє індивідуальну програму його розвитку, стимулює його свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, патріотичних цінностей;

- принцип самоактивності і саморегуляції, який сприяє розвитку у вихованця суб'єктивних характеристик; формує здатність до критичності і самокритичності, до прийняття самостійних рішень, поступово виробляє громадську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;

- принцип політкультурності, який передбачає інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, створення для цього відповідних передумов; формування в учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до відмінних від національних ідей, цінностей, до культури, мистецтва, вірування інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, спроможності сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;

- принцип соціальної відповідності, який обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів військово-патріотичного виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується виховний процес;

- принцип історичної і соціальної пам'яті спрямований на збереження

духовно-моральної і культурно-історичної спадщини українців та відтворює її у реконструйованих і осучаснених формах і методах діяльності.

Процес військово-патріотичного виховання старшокласників у закладах загальної середньої освіти має забезпечувати свідомий вибір учнів щодо оволодіння знаннями, уміннями і навичками, які необхідні для військової служби та захисту України.

У процесі дослідження нами було проаналізовано чинні навчальні програми з предмета «Захист України» в контексті відповідності їх змісту щодо військово-патріотичного виховання старшокласників в закладах загальної середньої освіти. В результаті, було встановлено:

- потенційні можливості всіх навчальних предметів, закладів загальної середньої освіти що військово-патріотичного виховання старшокласників в закладах загальної середньої освіти;
- позитивне ставлення старшокласників до предмета «Захист України» особливо його когнітивного і діяльнісно-поведінкового компонентів;
- недостатній обсяг навчального матеріалу щодо формування в старшокласників когнітивного компонента і діяльнісно-поведінкового компонентів;
- відсутність цілісної системи змісту військово-патріотичного виховання в старшокласників закладів загальної середньої освіти.

Вивчення стану військово-патріотичного виховання учнів старших класів засвідчує, що методика визначення ефективності цієї роботи в закладах загальної середньої освіти перебуває на низькому рівні. Більшість викладачів предмета «Захист України» не знають сутності складових компонентів, критеріїв, ознак і сучасних методик визначення рівнів військово-патріотичної вихованості, не володіють зручними технологіями збирання й обробки вихідних і кінцевих даних, вивчення результативності виховної діяльності та діагностики процесу військово-патріотичного виховання учнів старших класів в цілому.

Головними причинами такого стану є відсутність у закладах загальної

середньої освіти адаптованих методик для викладачів предмета «Захист України» методик вивчення військово-патріотичної вихованості учнів старших класів, складність розробки й застосування в умовах закладу загальної середньої освіти зручних технологій визначення результативності військово-патріотичного виховання учнів старших класів; механічне перенесення дослідниками і педагогами системи вимірювання із галузей точних наук (де є певна статичність і повторність фактів) на педагогічні явища, що постійно змінюються і не завжди піддаються відтворенню та повторенню в одних і тих же педагогічних умовах; нерозуміння викладачами предмета «Захист України» того, що отримані дані щодо військово-патріотичну вихованість учнів старших класів є певною мірою умовними, тобто не досить точними і стабільними; оцінювання результативності військово-патріотичного виховання учнів старших класів за зовнішніми ознаками.

Ураховуючи те, що сукупність елементів, які мають входити до змісту військово-патріотичного виховання старшокласників ґрунтується на провідних джерелах соціального досвіду, культури цивілізації, національної культури і системи життєвих цінностей у цілому, доцільно визначити ті знання, способи діяльності, досвід творчої діяльності та ціннісних ставлень до світу (природи, культури, праці, суспільства, Батьківщини, державних символів, українського війська, держави, людей, власного «Я»), які сприяють формуванню ціннісного ставлення до військово-патріотичного виховання. У нашому дослідженні педагогічні вимоги до змісту, форм і методів військово-патріотичного виховання базуються на принципах ціннісного, особистісно орієнтованого, системного, діяльнісного, середовищного та комплексного підходів. Їх реалізація дає змогу спиратися на особистісний досвід учнів старших класів, залучати їх до діяльності, яка спрямована на підготовку до військової служби та захисту України, враховувати при цьому інтереси, потреби та цінності старшокласників.

Принципи цих підходів лягли в основу конкретизації провідних положень щодо добору змісту і методів військово-патріотичного виховання

старшокласників. Відповідно до них зміст і методи військово-патріотичного виховання старшокласників мають забезпечувати: особистісну спрямованість процесу військово-патріотичного виховання старшокласників; відповідність віковим і психологічним особливостям учнів старших класів; варіативність застосування форм і методів військово-патріотичного виховання відповідно до індивідуальних особливостей, життєвих потреб старшокласників й можливостей освітнього закладу.

Принципи особистісно орієнтованого підходу вимагають урахування особливостей розвитку учнів старших класів для того, щоб відповідно до їх потреб та інтересів визначити зміст військово-патріотичного виховання, формування ціннісного ставлення до військової служби та захисту України.

Ядром змісту військово-патріотичного виховання старшокласників в закладах загальної середньої освіти нами визначено поняття «військово-патріотична вихованість старшокласників» як цінність. Залучення старшокласників до цінності поняття «військово-патріотична вихованість» через його усвідомлення, набуття особистісного досвіду, знань, умінь і навичок, в процесі вивчення предмета «Захист України» та в позакласній роботі з військово-патріотичного виховання.

Відтак, на основі ціннісного, системного, особистісно орієнтованого, діяльнішого, середовищного та комплексного підходів, відповідно до уявлень щодо структурування змісту за функціями військово-патріотичного виховання у становленні зростаючої особистості, компонентами військово-патріотичного виховання, визначені провідні принципи вибору й конструювання змісту військово-патріотичного виховання старшокласників, а саме: відповідності змісту військово-патріотичного виховання віковим особливостям розвитку учнів старших класів, інтеграції, зв'язку з життям, освітою, вихованням і практикою, прогностичності, актуальності, емоційності змісту.

Принцип відповідності змісту військово-патріотичного виховання віковим особливостям розвитку учнів старших класів передбачає у процесі добору змісту військово-патріотичного виховання обов'язково враховувати

вікові, статеві, індивідуальні особливості розвитку учнів старших класів та врахування їхніх інтересів, життєві потреби, особистісні цінності. Узгодження змісту педагогічної системи військово-патріотичного виховання із змістом загальнодержавної системи військово-патріотичного виховання молоді.

Застосування принципу прогностичності для добору змісту військово-патріотичного виховання старшокласників і його структурування вимагає необхідності включення таких знань, умінь і навичок з початкової військової підготовки, які стануть при нагоді на військовій службі. Цей принцип доцільно використовувати й у процесі прогнозованого підвищення рівнів підготовки – освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, духовної до військової служби та захисту України.

Застосування принципу особистісної орієнтації змісту предмета «Захист України» важливою є вирішення проблеми формування в старшокласників емоційно-ціннісного ставлення до вивчення предмета «Захист України» та до військово-патріотичного виховання в процесі позакласної роботи закладів загальної середньої освіти. Такий підхід вимагає добору такого змісту, який здатен викликати в старшокласників різні за знаком та силою емоції та почуття з метою наповнення духовного світу вихованця образами, ідеалами, переживаннями, думками, переконаннями, враженнями, які б розкривали суспільне значення військової служби та захисту України.

Визначені нами провідні підходи та принципи щодо структурування змісту військово-патріотичного виховання старшокласників, врахування зазначених напрямів цього процесу за функціями військово-патріотичного виховання, компонентами військово-патріотичного виховання, складовими (освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, духовної) готовності до військової служби та захисту України), дозволили конкретизувати зміст військово-патріотичного виховання старшокласників за такими концентрами: «Моя освітня готовність», «Моя фізична готовність», «Моя психологічна готовність», «Моя соціальна готовність», «Моя духовна готовність» (таблиці 1.1, 1.2).

Систематизація змісту військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти

Змістовий концентрат	Напрями змісту військово-патріотичного виховання старшокласників				
	когнітивний	ціннісний	нормативний	практичний	креативний
1	2	3	4	5	6
Моя освітня готовність до військової служби та захисту України	Оволодіння ключовими та предметними компетентностями з предмету «Захист України»	Уявлення про загальнолюдські цінності, місце готовності до захисту Вітчизни в системі суспільних цінностей	Компетентність щодо освітньої готовності до військової служби та захисту України	Уміння та навички застосування освітньої готовності в процесі діяльності спрямованої на підготовку до захисту України	Творче застосування здобутих знань, умінь та навичок в процесі підготовки до військової служби та захисту України
Моя фізична готовність до військової служби та захисту України	Компетентність щодо методики досягнення фізичної готовності до військової служби та захисту України	Усвідомлення фізичної підготовки, як важливої складової готовності до військової служби та захисту України	Знання нормативів фізичної готовності до військової служби в збройних Силах України	Уміння та навички застосування фізичної готовності в процесі діяльності спрямованої на підготовку до військової служби.	Творче застосування знань умінь і навичок з фізичної культури до військової служби.
Моя психологічна готовність до військової служби та захисту України	Компетентність щодо методики досягнення психологічної готовності для військової служби та захисту України	Усвідомлення психологічної підготовки, як важливої складової готовності до військової служби та захисту України	Уявлення про психологічні стани в екстремальних ситуаціях	Уміння та навички застосування психологічної готовності в процесі підготовки до військової служби захисту України.	Творче застосування здобутих знань, умінь, психологічної готовності до військової служби та захисту України
Моя соціальна готовність до військової служби та захисту України	Розуміння суспільної значущості законів, норм та правил військового обліку,	Усвідомлення положень, законів, щодо норм та правил військового обліку, призову на	Знання законів, норм та правил військового обліку, призову на військову	Виконання законів, норм та правил військового обліку, призову на військову службу.	Прагнення поглибити знання щодо законів, норм та правил військового обліку,

1	2	3	4	5	6
	призову на військову службу.	військову службу.	службу.		призову на військову службу.
Моя морально-духовна готовність до військової служби та захисту України	Розуміння змісту військово-патріотичного виховання, як найвищої духовно-моральної цінності	Усвідомлення змісту військово-патріотичного виховання як найвищої духовно-моральної цінності	Усвідомлення значущості морально-духовної готовності до військової служби та захисту України	Усвідомлення значущості морально-духовної підготовки до військової служби та захисту України.	Духовно-моральне самовдосконалення для військової служби та захисту України

Таблиця 1.2

Систематизація змісту військово-патріотичного виховання старшокласників закладів загальної середньої освіти за функціями військово-патріотичного виховання

Змістовий концентрат	Напрями змісту військово-патріотичного виховання старшокласників		
	освітня	виховна	розвивальна
1	2	3	4
Моя освітня готовність до військової служби та захисту України	Оволодіння ключовими та предметними компетентностями з предмету «Захист України»	Усвідомлення освітньої підготовки, як важливої складової готовності до військової служби та захисту України	Прагнення до військової самоосвіти для військової служби та захисту України
Моя фізична готовність до військової служби та захисту України	Оволодіння ключовими та предметними компетентностями з предмету «Фізична культура»	Усвідомлення фізичної підготовки, як важливої складової готовності до військової служби та захисту України	Прагнення до фізичного самовдосконалення в процесі підготовки до військової служби та захисту України
Моя психологічна готовність до військової служби та захисту України	Оволодіння знаннями, уміннями та навичками, саморегуляції, самоконтролю та самооцінки в процесі підготовки до військової служби та захисту України	Усвідомлення психологічної підготовки, як важливої складової готовності щодо військової служби та захисту України	Мотивація та інтерес до діяльності, що спрямована на підготовку до військової служби та захисту України

1	2	3	4
Моя соціальна готовність до військової служби та захисту України	Розуміння суспільної значущості законів, норм та правил військового обліку, призову на військову службу.	Усвідомлення положень законів, щодо норм та правил військового обліку, призову на військову службу.	Прагнення розширити знання щодо законів, норм та правил військового обліку, призову на військову службу.
Моя морально-духовна готовність до військової служби та захисту України	Розуміння змісту військово-патріотичного виховання як найвищої духовно-моральної цінності.	Усвідомлення змісту військово-патріотичного виховання як найвищої духовно-моральної цінності.	Прагнення до духовно-морального вдосконалення в процесі підготовки до військової служби та захисту України.

Систематизація змісту військово-патріотичного виховання учнів старших класів закладів загальної середньої освіти дозволяє виокремити її структурні компоненти:

1. Базовий освітньо-виховний компонент, що передбачає військово-патріотичне виховання учнів під час вивчення учнів старших класів предмета «Захист України», складається з двох частин:

а) інваріантної частини, представленої предметами, які мають опануватися всіма старшокласниками, незалежно від типу навчального закладу й профілю навчання з предмета «Захист України»;

б) варіативної частини, що складається з предметів і курсів, які вводяться до робочі навчальні плани конкретного освітнього закладу відповідно до можливостей і потреб педагогічного колективу й учнів старших класів (варіативний модуль «Хортинг», Національна дитячо-юнацька військово-спортивна гри «Хортинг–Патріот» тощо).

2. Позаурочний компонент військово-патріотичного виховання, що передбачає організацію колективних і групових форм військово-патріотичної діяльності учнів старших класів поза межами класу й школи, але під керівництвом або за участю вчителів та керівників спортивних секцій (заняття в спортивних секціях, гуртках військово-патріотичного спрямування, шкільних об'єднаннях за інтересами тощо).

3. Позашкільний освітньо-виховний компонент, що охоплює різні типи позашкільних освітніх закладів усіх форм власності – державних і громадських (центри з патріотичного, національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, товариства сприяння обороні тощо).

4. Компонент військово-патріотичного самовиховання, початковий досвід яких набувається учнями старших класів в закладі освіти завдяки створенню відповідних організаційно-педагогічних умов, різних форм індивідуальної роботи вчителя з учнями, методів педагогічного стимулювання, мотивування та заохочення старшокласників, а також за допомогою залучення батьків до процесу військово-патріотичного виховання.

Розділ 2. Методика військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти

2.1. Методика військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності

На основі вивченої наукової літератури [1; 2; 3; 4] та сучасної практики слід відмітити, що у старших підлітків фізична активність пробуджує постійну внутрішню потребу діяти, що сприяє розвитку та формуванню необхідних фізичних та моральних якостей, реалізовувати свої інтереси та бажання. Слід зазначити, що активність старших підлітків зумовлена їх потребами, які виникають у процесі цілеспрямованої виховної фізкультурно-оздоровчої діяльності. Тому це дає нам можливість на підставі особливостей й традицій закладів загальної середньої освіти, де навчаються учні 7–9-х класів, визначати ефективний зміст військово-патріотичного виховання.

Розроблено методику військово-патріотичного виховання старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності, що передбачає поєднання ефективного у такому контексті змісту, форм та методів, реалізацію відповідних педагогічних умов з урахуванням визначених критеріїв та показників військово-патріотичного виховання старших підлітків.

Метою розробленої методики є військово-патріотичне виховання учнів середніх класів у фізкультурно-оздоровчій діяльності. Процес військово-патріотичного виховання побудований на основі методологічних та психолого-педагогічних *концепцій*: особистісно орієнтованого виховання, особистісно-розвивального навчання, проблемного навчання; *принципів*: доступності, наочності, культуровідповідності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, системності.

Реалізація військово-патріотичного виховання старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності передбачає чотири етапи, кожний з яких спрямовано на розв'язання певних завдань:

- *перший етап* – поглиблення й розширення знань про патріотизм та військово-патріотичне виховання у процесі фізкультурно-оздоровчої

діяльності;

- *другий етап* – розвиток емоційно-ціннісної сфери (формування бажання та мотивації до військово-патріотичного виховання та фізкультурно-оздоровчої діяльності, зацікавленості історією та успіхами Збройних Сил України, різновидами військово-спортивних ігор, традиціями закладів загальної середньої освіти);

- *третій етап* – усвідомлення здатності приймати значущі рішення та самостійно виконувати їх, відповідально ставитися до доручень та уміти їх виконувати, уміння активно діяти й володіти собою та своїм тілом під час виконання військово-прикладних завдань та фізичних вправ;

- *четвертий етап* – виявлення старшими підлітками цілеспрямованості у військово-патріотичній та практичній фізкультурно-оздоровчій діяльності.

Таким чином, у процесі військово-патріотичного виховання старших підлітків засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності ми дотримувалися розроблених нами критеріїв та показників, які взаємопов'язані між собою, щодо виховання досліджуваної категорії.

Так розв'язання завдань щодо когнітивного критерію «*знання про військово-патріотичне виховання*» здійснювалося через засвоєння знань про військово-патріотичне виховання як необхідну категорію і розуміння важливості активної особистості у протизагуг пасивній у процесі досягнення мети засобами фізкультурно-оздоровчої діяльності як учнями 7–9-х класів, так і педагогами. Старші підлітки мали можливість ознайомитися з правилами безпеки та виховним змістом під час занять військово-прикладними видами спорту (подолання перешкод, багатоборство, лижні забіги, різновиди єдиноборств, стрільба по мішенях, орієнтування на місцевості, плавання в обмундируванні та ін.); зі своїми обов'язками та їх виконанням у процесі військово-патріотичної діяльності. Учні 7–9-х класів мали зрозуміти важливість та значення військово-патріотичного виховання та фізкультурно-оздоровчої діяльності, усвідомити, що саме вони допоможуть досягти поставленої мети тощо. Також старші підлітки отримували знання про диференційований та

індивідуальний підхід у процесі підбору військово-прикладних, фізичних вправ та навантажень. Проявляли знання та уміння складати індивідуальні програми у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Змістова реалізація емоційно-ціннісного критерію *«бажання виявляти військово-патріотичну вихованість»* передбачала формування в старших підлітків інтересу та мотивації до військово-патріотичного виховання у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, зацікавленості історією та успіхами Збройних Сил України, різновидами військово-спортивних ігор, традиціями закладів загальної середньої освіти. У процесі фізкультурно-оздоровчих занять учні 7–9-х класів отримували радісне переживання від процесу досягнення мети (подолання страху, прийняття правильних рішень в екстремальних ситуаціях, виконання складних технічних елементів тощо). Старші підлітки формували стійке бажання брати участь у різних видах військово-патріотичної діяльності в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності. Емоційне переживання учнів 7–9-х класів під час військово-прикладних видів спорту сприяло розумінню проблем однокласників та партнерів по команді та викликало бажання допомогти у складних ігрових, проблемних ситуаціях тощо. Слід наголосити, що відчуття себе членом команди школи, захищати її інтереси на змаганнях з військово-спортивних, ігор сприяло формуванню військово-патріотичної вихованості цілеспрямованості, бажанню доводити розпочату справу до логічного завершення тощо.

Реалізація критерію довільного імпульсу *«готовність проявляти військово-патріотичну вихованість»* здійснювалася під час занять військово-прикладними видами спорту на уроках із «Захисту України» та традиційними спортивно-масовими заходами закладів загальної середньої освіти, які вимагали від старших підлітків усвідомлення здатності приймати значущі рішення та прагнення виконання військового обов'язку; відповідально ставитися до доручень та уміти їх виконувати у співпраці з партнерами по команді; уміння активно діяти й володіти собою та своїм тілом під час виконання фізичних вправ; не боятися, а сміливо брати на себе зобов'язання і не відступати від

їхнього виконання до завершення запланованої роботи, бути рішучим тощо. Також старші підлітки проявляли готовність до цілеспрямованої роботи, вольові якості та прагнення до духовної рішучості у процесі військово-патріотичного виховання. Учні 7–9-х класів проявляли вольове прагнення брати участь у різних видах фізкультурно-оздоровчої діяльності; спостерігалось бажання діяти, не зважаючи на переживання й боязнь помилитися під час виконання дорученого завдання тощо. Таким чином, критерій довільного імпульсу *«готовність проявляти військово-патріотичну вихованість»* сприяв забезпеченню так званої трансформації від Я-бажаю до Я-повинен.

Змістова реалізація діяльнісно-практичного критерію *«уміння проявляти військово-патріотичну вихованість у поведінці»* передбачала проявлення уже сформованої готовності втілювати військово-патріотичну вихованість у практичній фізкультурно-оздоровчій діяльності; сферу виконання старшими підлітками самостійної цілеспрямованої роботи без втручання дорослих. У процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності старші підлітки були ініціативними, не боялися виконувати складні технічні та військово-тактичні елементи, подолали боязнь й доводили розпочату справу до кінцевої мети, проявляючи відповідальність за себе та педагогів, спортивний колектив у цілому (Я-заради вас, Я-заради тебе). Старші підлітки брали активну участь у змаганнях з військово-спортивних ігор різних рівнів та показових виступах, традиційних фізкультурно-оздоровчих заходах, проявляючи патріотизм, високу самоорганізацію, відповідальність, рішучість, цілеспрямованість.

Запропонована нами методика військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчій діяльності передбачала використання дієвих змісту, форм і методів, що забезпечувалося цілісною системою виховної роботи на уроках із «Захисту України», фізичної культури, спортивних тренуваннях та в позаурочній діяльності.

Так завдяки спільній роботі з педагогами та батьками військово-патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності стало важливою складовою освітнього процесу, ґрунтувалось на

ставленні до учнів середніх класів як суб'єктів виховання в контексті становлення особистості, суб'єкт-суб'єктних взаєминах учителів й здобувачів освіти в закладах загальної середньої освіти.

Визначено наступний зміст фізкультурної військово-патріотичної діяльності: військово-спортивні ігри та командні змагання (Пейнтбол (Paintball) та його елементи, п'ятиборство, кульова стрільба, заняття спортивно-ігровою діяльністю, фізична та військово-тактична підготовка); військово-прикладні види спорту (подолання перешкод, багатоборство, лижні забіги, різновиди єдиноборств, стрільба по мішенях, орієнтування на місцевості, плавання в обмундируванні та ін.); традиційні фізкультурно-оздоровчі заходи (легка атлетика, гімнастика, біатлон та інші).

Відтак, підбір змісту фізкультурної військово-патріотичної спрямованості пояснюється інтересами учасників освітнього процесу, потребою залучення старших підлітків до фізкультурно-оздоровчої діяльності, яка сприяє прояву необхідних морально-вольових, технічних та військово-тактичних якостей, стимулює школярів до патріотизму, самостійності, цілеспрямованості, самовиховання, самовдосконалення, здатності впливати на самого себе з метою подолання власних страхів й повірити в себе. Тому за такого підходу освітній процес для учнів середнього віку набуває особистісного змісту, який поєднує ціннісне ставлення до себе, до партнерів по військово-спортивній команді тощо. Також варто наголосити, що військово-спортивні ігри та військово-прикладні види фізкультурно-оздоровчої діяльності компенсували недостатню кількість урочних занять із «Захисту України» та фізичної культури, що сприяло підвищенню рівнів військово-патріотичної вихованості старших підлітків. Оскільки в експериментальних закладах загальної середньої освіти не передбачено використання саме такої сукупності дієвих змісту й форм фізкультурно-оздоровчої діяльності.

Слід зазначити використання індивідуального підходу в освітній роботі із старшими підлітками, який був спрямований на те, щоб школярі усвідомили значення та зміст фізкультурної та військово-патріотичної діяльності, під час

якої можна проявити власні неповторні фізичні, морально-вольові й особистісні якості; реалізувати власні інтереси та захоплення, повірили у свої сили (через самостійне долавання перешкод у військово-спортивних іграх, виконання військово-тактичних дій, фізичних навантажень), не зупинялися на досягнутому, доводили розпочату справу до логічної мети.

Слід виокремити, що найбільш результативними методами військово-патріотичного виховання старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності були: рефлексивно-експліцитний метод (відбувалося поєднання теоретичної та практичної діяльності, що посилювало ефективність військово-патріотичного виховання через впровадження обраного нами змісту і форм); змагання (з військово-спортивної та військово-прикладної підготовки); метод створення ситуації успіху (військово-тактичні дії, гарантований успіх у процесі виконання завдань та інші), заохочення, доручення, метод проблемних ситуацій (спонукав здобувачів освіти до самостійного вирішення конкретної проблеми або військово-тактичного завдання, задоволення потреб через самореалізацію, самоствердження; формування колективізму у військово-прикладній діяльності), метод прикладу (приклад героїчних подвигів українських військових), переконання та інші.

У процесі військово-патріотичного виховання старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності часто виникали ситуації, коли школярі в разі невдачі припиняли виконувати доручення, вступали в суперечки з товаришами, які зверталися за допомогою до учителів із «Захисту України», фізичної культури. Тому, під час експериментальної роботи, ми разом із педагогами здійснювали індивідуальні та групові консультації із учасниками освітнього процесу. Дієвість індивідуальних бесід, дискусій полягала в тому, що учні 7–9-х класів не боялися висловлювати власну думку щодо конфліктної або конкретної ситуації, давали свої пропозиції для вирішення непорозуміння тощо. Індивідуальний підхід допомагав більш якісно зрозуміти інтереси старших підлітків, що дало можливість внести освітні корективи в організацію занять з військово-патріотичної роботи; сприяло встановленню довірливих

стосунків між учителями та учнями.

Також здійснювалися й групові консультації із учасниками освітнього процесу, що дало можливість розподілити старших підлітків за спільними інтересами, уподобаннями щодо занять п'ятиборством, кульовою стрільбою, подоланням перешкод, багатоборством, різновидами єдиноборств, орієнтуванням на місцевості, плаванням в обмундируванні та ін.. Групові форми роботи також сприяли формуванню в учасників освітнього процесу вміння висловлювати свою позицію, приймати командні рішення щодо спільної військово-патріотичної роботи, колективно організувати змагальну діяльність з обраних видів фізкультурно-оздоровчої діяльності, впливали на розвиток критичного мислення, ініціативності, швидкості прийняття рішення, розширенню кращій усвідомленості сутності й змісту військово-патріотичного виховання.

Також ефективним у військово-патріотичному вихованні старших підлітків було проведення круглих столів, загальнокомандних зборів на тематику «Що таке військово-патріотичне виховання», «Що таке патріотизм» «Бути патріотом – любити Батьківщину», «Значення самостійності, цілеспрямованості, рішучості, витримки у досягненні мети», «Значення військово-спортивних ігор, військово-тактичної підготовки, фізкультурно-оздоровчої діяльності та їх значення» та інше.

Здійснення індивідуальних та групових форм роботи із старшими підлітками дало змогу вчителям із предметів «Захисту України» та фізичної культури на підставі інформативності заходів уміло здійснити військово-патріотичну діяльність, визначити логічну та послідовну структуру проведення фізкультурно-оздоровчих занять (п'ятиборства, кульова стрільба, подолання перешкод, багатоборства, орієнтування на місцевості, плаванням в обмундируванні тощо), внести корективи до традиційних уроків з предметів «Захисту України» та фізичної культури, змагань з військово-спортивних ігор щодо військово-патріотичного виховання учні 7–9-х класів.

Велике значення у військово-патріотичному вихованні старших підлітків

мала самостійна робота, зміст якої полягав у виконанні доручень та завдань, заданих педагогами. Мета цієї роботи полягала у ґрунтовному пошуку та вивченні теоретичного й практичного матеріалу, а саме: знайти у достовірних джерелах матеріали щодо військово-патріотичного виховання, патріотизму й значення його для захисників України, відомих людей; правильність виконання військово-тактичних елементів та інше. За такого підходу здобувачі освіти набували уміння цілеспрямовано здійснювати пошукову й освітню роботу, що відповідно сприяло військово-патріотичному вихованню, оскільки школярі проявляли належні морально-вольові якості, долаючи труднощі, які виникали під час виконання доручених завдань; мали змогу самостійно проектувати шляхи досягнення мети; старші підлітки реалізовували потребу в самовихованні та аналізували результати своєї діяльності.

Одним із найдієвіших засобів військово-патріотичного виховання учнів 7–9-х класів було використання плавання в обмундируванні (в одязі, зі зброєю, з обтяжливими предметами, порятунок людини у воді та інше). Оскільки даний вид військово-прикладної діяльності сприяє морально-вольовій підготовці, подоланню страху; формуванню рішучості, стійкості, витримки, впевненості у собі, самовладання; розвитку пізнавальних процесів та міжособистісному спілкуванню; мотивує майбутніх захисників України до систематичних занять фізкультурно-оздоровчою діяльністю й дає можливість реалізувати природно рухову активність. Але слід зазначити, що плавання в обмундируванні практично не використовується в школах у зв'язку з відсутністю басейнів та безпечних водойм. Однак у спільній співпраці з учнями, їх батьками, керівництвом закладів загальної середньої освіти, вчителями із предметів «Захист України» та фізичної культури ми знайшли змогу для відвідування басейнів та безпечних водойм за місцем проживання, що сприяло військово-патріотичному вихованню учнів 7–9-х класів.

Варто відмітити, що під час занять плаванням в обмундируванні (в одязі, зі зброєю, з обтяжливими предметами, порятунок людини у воді) учителями із предметів «Захист України», фізичної культури та тренерами з плавання

створювалися сприятливі психологічні умови, за яких старші підлітки мали змогу реалізувати власні інтереси, відчували підтримку та довіру з боку педагогів. Але варто наголосити, що за умов, де слід було школярам проявити військово-патріотичну вихованість, цілеспрямованість, впевненість у собі та інші морально-вольові якості, тренери-організатори проявляли вимогливість, що сприяло ефективному освітньому процесу. Тому вчителі із предметів «Захист України», фізичної культури та тренери з плавання на даних фізкультурно-оздоровчих заняттях намагалися заохочувати учнів 7–9-х класів до військово-прикладної діяльності; акцентували й хвалили кожного учасника освітнього процесу за його індивідуальні здібності; відзначали колективну взаємодію в організації й проведенні занять; разом із майбутніми захисниками України визначали ціль й завдання військово-тактичних дій, мету особистісного зростання; створювати дружній, командний мікроклімат; проявляли довіру до старших підлітків (відповідальні доручення тощо), конфіденційність у спілкуванні та інше.

Значна увага на початкових заняттях з плавання в обмундируванні приділялася подоланню водобоязні. Тому ми, здійснюючи індивідуальний підхід до кожного учня, використовували як загальноприйняті рухливі ігри у воді, так і вдосконалені, адаптовані тощо. Ефективними були такі підготовчі вправи:

- старші підлітки стають в одну шеренгу або парами (в обмундируванні) і за сигналом учителя або тренера з плавання йдуть по дну басейну різної глибини (щоб учні, які недостатньо підготовлені, відчували дно), при цьому педагоги-організатори підказували й наочно демонстрували, як слід допомагати собі гребками рук; давали різні вправи та завдання, які були спрямовані на покращення рухів руками та ногами в заданому напрямку;

- здійснюючи диференційований підхід учителі проводили естафети на швидкість проходження по дну басейну в обмундируванні, зміст яких полягав у подоланні певної відстані,

- рухливі ігри у воді, зміст яких полягав у тому, щоб старші підлітки (в

одязі, зі зброєю, з обтяжливими предметами) якнайшвидше наздогнати противника і у разі успіху допомогти партнерам по команді наздогнати інших);

- вправа на затримання дихання під водою, сприяла подоланню страху води, давало можливість учасникам освітнього процесу відчутти відштовхування води й формувати витримку;

- вправа-змагання пірнання в обмундируванні (зміст гри полягав у пірнанні на дно водойми із завданням діставати різні за вагою та розміром предмети, які розкидані у різних місцях. Перемагала команда, яка у визначений час швидше знаходила більшу кількість предметів й у заданій послідовності);

- рухлива гра, зміст якої полягав пропливати як надалі під водою в обмундируванні;

- стрибки у воду з обмундируванням (з помірної висоти та за умови готовності старших підлітків);

- традиційні заняття плавання різними стилями (кріль на грудях, брас та інші) (Касіч, 2020).

Такий підбір вправ у водоймах допоміг учителям із предметів «Захист України», фізичної культури та тренерам з плавання підготувати всіх учасників освітнього процесу до виконання й навчання основних військово-прикладних елементів у плаванні та різних його стилів в обмундируванні та без, що сприяло ефективному військово-патріотичному вихованню старших підлітків.

Заняття з плавання в обмундируванні, подолання перешкод, багатоборстві, лижних забігів, різновидів єдиноборств, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості були спрямовані на вивчення та дотримання такого освітнього змісту як:

- формування в старших підлітків знань про військово-патріотичне виховання, патріотизм, військово-прикладну та тактичну підготовку, здоров'язберігаючі технології, розуміння важливості занять з плавання в обмундируванні, подолання перешкод, багатоборств, лижних забігів, різновидів єдиноборств, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості для досягнення поставленої мети;

- формування мотивації до занять з плавання, подолання перешкод, багатоборств, лижних забігів, різновидів єдиноборств, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості як засобу військово-патріотичного виховання з урахуванням інтересів та бажань учнів 7–9-х класів;

- розвиток у школярів фізичних, технічних та військово-прикладних якостей, вміння володіти власним тілом у процесі виконання завдань у швидкозмінних умовах та різностороння підготовленість;

- уникати надмірних навантажень під час занять з плавання в обмундируванні, подолання перешкод, багатоборств, лижних забігів, різновидів єдиноборств, які суперечать віковим особливостям старших підлітків;

- не допускати шаблонності під час занять військово-прикладною підготовкою й фізкультурно-оздоровчою діяльністю, не дублювати шкільні навчальні програми, а доповнювати й посилювати їх;

- поєднання урочних занять із «Захисту України», фізичної культури та позаурочних занять (для теоретичного й практичного засвоєння військово-патріотичного виховання; закріплення військово-тактичних елементів тощо);

- здійснення у військово-патріотичному вихованні індивідуального підходу, врахування гендерних особливостей учасників освітнього процесу, що сприяло диференціації;

- проведення показових занять із плавання в обмундируванні, подолання перешкод, багатоборств, лижних забігів, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості із залученням педагогів, однолітків, батьків, учнів інших класів;

- проведення змагань із плавання в обмундируванні, подолання перешкод, багатоборства, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості та інших видів військово-прикладної підготовки з дотриманням традицій конкретного закладу загальної середньої освіти тощо.

Заняття із багатоборства, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості були спрямовані на задоволення інтересів учнів 7–9-х класів та реалізацію потреби в руховій активності. Як правило заняття з багатоборства, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості проводилися в змагальній формі з участю

учасників освітнього процесу та батьків. Проводилися відкриті заняття з військово-прикладної підготовки, де старші підлітки демонстрували показові виступи (уміння військово-тактичної та фізичної підготовки), де мали можливість проявити кращі фізичні й організаторські якості тощо.

Дієвим методом військово-патріотичного виховання учнів 7–9-х класів були змагання з плавання в обмундируванні, багатоборстві, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості. Адже змагальна діяльність є невід’ємною частиною військово-прикладної підготовки та фізкультурно-оздоровчої роботи з школярами. У процесі організації та участі у змаганнях учителями «Захисту України», фізичної культури та тренерами значна увага приділялася:

- надання можливості старшим підліткам цілеспрямовано й творчо діяти, прагнучи проявити кращі морально-вольові якості, досягти цілі;
- за допомогою вирішення поставлених педагогами завдань проявляти вольову та військово-тактичну готовність;
- реалізація потреби здобувачів освіти у самовихованні та самоосвіті в непередбачуваних ситуаціях, які виникають під час змагань з плавання в обмундируванні, багатоборстві, орієнтування на місцевості;
- здатність старших підлітків, у процесі виконання складних швидкозмінних вправ, свідомо керуватися своїми діями та вчинками для виконання завдання;
- на основі бажань та мотивів учнів 7–9-х класів здійснювати доцільний та дієвий вибір військово-прикладної та фізкультурно-оздоровчої діяльності;
- уміння школярами виконувати доручення, які спрямовані на досягнення спільної цілі, завдяки командним діям (здійснювати страховку товаришів по команді, уміння жертвувати індивідуальними можливостями заради загальної перемоги та інше);
- уміння учасниками освітнього процесу аналізувати результати своєї та командної військово-патріотичної діяльності.

Слід зазначити, що під час організації занять та змагань з військово-прикладної підготовки учителями «Захисту України», фізичної культури та

тренерами повідомлялися завдання, мета та план дій. При цьому педагоги давали завдання та план дій, залежно від обраного виду військово-спортивних ігор, індивідуально кожному підлітку та команді в цілому. Учителі «Захисту України» та фізичної культури напередодні змагань акцентували увагу учнів 7–9-х класів на тому, що це є суперництво двох або більше команд, тому слід бути готовим не лише до перемоги, а й до можливої поразки. Однак поразка має бути гідною (в кожній поразці є своя перемога, досвід, що робить нас сильнішими). Було акцентовано для учнів, що кожен поразку слід розцінювати як матеріал для самоаналізу, виправлення тактико-технічних дій для обов'язкових майбутніх успіхів, перемог.

Але слід наголосити, що учителі «Захисту України», фізичної культури та тренери уміло здійснювали (диференційовано) розподіл на спортивні команди, і як результат – кожен учасник освітнього процесу мав змогу відчутти радість перемоги. Тому педагоги зосереджували увагу учнів середніх класів на тому, що головною метою змагань з обраних видів фізкультурної діяльності має бути прояв кращих як індивідуальних, так і колективних якостей (прояв цілеспрямованості, впевненості у собі, рішучості; виконання чіткого плану дій; самоконтроль та витримка – не йти на провокації суперника; взаємодопомога й дотримання правил; аналіз власних дій та робота над помилками).

Розробляючи зміст військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності ми опиралися на методичні рекомендації М. Зубалія. Тому під час експериментальної роботи значна увага зверталася на вивчення функціонального стану здобувачів освіти. На думку ученого, це необхідно для того, щоб знати, який обсяг навантаження (в тому числі й фізичного) призводить до систематичного накопичення в учнів підліткового віку фізичної втоми, яка негативно впливає на стан здоров'я, розумову працездатність, фізичний розвиток та рухову активність (Зубалій, 2010).

За рекомендацією М. Зубалія, великого значення у військово-патріотичному вихованні надавалося пошуковій роботі, яка була ефективною

формою організації активної діяльності старших підлітків й проводилася на добровільних засадах. Зміст пошукової роботи (доручень) визначався експериментальною програмою закладів загальної середньої освіти з урахування матеріально-технічної бази. На думку дослідника, позакласна робота є ефективною й організовувалася на основі широкої активності школярів, які об'єднувалися у спортивні колективи, діяльність яких спрямовувалася і контролюється, педагогами, організаторами військово-спортивних ігор (Зубалій, 2010).

Мета пошукової роботи та доручень полягала в розумінні й усвідомленні старшими підлітками значення виконання своїх обов'язків, відповідальності за себе та спортивний колектив щодо військово-патріотичного виховання. Учні мали виконати доручення різної складності як самостійно, так і колективно.

Доручення були різної складності:

- Ваше завдання полягає в тому, щоб самостійно знайти військово-патріотичну символіку;
- підготувати необхідний інвентар перед початком занять або змагань із запланованої фізкультурно-оздоровчої діяльності;
- Ви маєте прослідкувати за наявністю усього інвентаря наприкінці заняття;
- Ваше завдання полягає в тому, щоб самостійно та колективно (залежно від складності) підготувати програму заняття з обраного виду військово-прикладної підготовки та план тактико-технічних дій;
- Ви маєте самостійно провести частину військово-патріотичного заняття (частину військово-спортивної гри) без допомоги вчителя «Захисту України, фізичної культури, тренера;
- Ви на основі самоаналізу маєте знайти неточності й переваги проведеного Вами заняття або частини його та інші.

Варто відмітити, що здійснення пошукової роботи та доручень щодо військово-патріотичного виховання засобами плавання в обмундируванні, багатоборстві, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості не заважало

старшим підліткам виконувати свої освітні обов'язки в закладах загальної середньої освіти. А навпаки, педагоги сприяли успішному навчанню школярів, що проявлялося в похвалі, відзначенні й нагородженні на загальних командних зборах.

Виконуючи завдання на запропоновану тематику, учасники освітнього процесу поглиблювали свої знання про військово-патріотичне виховання, реалізовували бажання виявляти військово-патріотичну вихованість, формували волюві якості, набували необхідних умінь та навичок у військово-прикладній діяльності, розвивали творчі здібності, що в сукупності сприяло підвищенню рівня військово-патріотичної вихованості старших підлітків.

Змістове забезпечення військово-патріотичного виховання учнів 7–9-х класів у фізкультурно-оздоровчій діяльності передбачало дотримання таких завдань: розкриття змісту занять військово-прикладною діяльністю; встановлення необхідності бути готовим до захисту України, цілеспрямованим та впевненим у собі учнем, доводити розпочату справу до кінця у процесі освітньої діяльності та у житті в цілому; формування спільно з школярами виховних та військово-тактичних завдань та розв'язання їх з урахуванням мотивів та інтересів кожного здобувача освіти; урахування гендерних та вікових особливостей старшого підліткового віку; відповідність змісту занять військово-патріотичною діяльністю меті виховного процесу; здійснення системного та диференційованого підходу у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності та інше.

На основі аналізу вікових особливостей старших підлітків помітно, що вони вже здатні сприйняти запропоновану інформацію (зміст, форми та методи військово-патріотичного виховання) й зрозуміти зміст таких понять як «військово-патріотичне виховання», «патріотизм», «готовність до захисту України», «цілеспрямованість», «рішучість», «впевненість у собі», «воля» та інші. Адже усвідомлення даного дозволить школярам даного віку формувати необхідні компетентності, необхідну військово-патріотичну вихованість.

Отже, змістове забезпечення військово-патріотичного виховання учнів 7–

9-х класів у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності передбачало добитися від школярів наступного: усвідомлення старшими підлітками необхідності бути військово-патріотично вихованим, готовим до захисту України; доброзичливого ставлення здобувачів освіти до партнерів по команді та до суперників під час військово-прикладної підготовки, але із прагненням досягти успіху; отримання задоволення від подолання посильних труднощів у процесі занять з плавання, подолання перешкод, багатоборств, лижних забігів, різновидів єдиноборств, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості; радісного переживання від процесу досягнення мети, що дозволить старшим підліткам у майбутньому досягти бажаних успіхів тощо.

Змістове забезпечення військово-патріотичного виховання учнів 7–9-х класів також було спрямоване на дотримання педагогами завдань оновлених план-конспектів занять, науково-методичних розробок, у яких було передбачено: приділяти більше уваги складності виконання військово-тактичних дій, фізичних вправ, труднощам, які виникали у здобувачів освіти під час фізичних навантажень. Адже не усі учителі «Захисту України», фізичної культури та тренери до експериментальної роботи щодо військово-патріотичного виховання приділяли увагу даному компоненту, що відповідно не давало високого освітнього ефекту. Тому педагоги у процесі військово-прикладної підготовки давали старшим підліткам такі завдання, які були новими, цікавими за змістом (урахування інтересів), фізично важкі, але посильні, що сприяло активній участі всіх учасників освітньої діяльності. Тому програмно-змістове забезпечення військово-патріотичного виховання учнів 7–9-х класів передбачало планування занять з плавання, подолання перешкод, багатоборств, лижних забігів, різновидів єдиноборств, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості таким чином, щоб старші підлітки докладали значних зусиль під час виконання завдань та доручень учителів, що покращувало б фізичну та військово-прикладну підготовленість.

Отже, можна стверджувати, що експериментальна методика щодо військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі занять з

плавання, подолання перешкод, багатоборств, лижних забігів, різновидів єдиноборств, стрільби по мішенях, орієнтування на місцевості є ефективною за умов використання вищенаведеної сукупності змісту, форм і методів. За такого підходу старші підлітки мали змогу реалізувати власні інтереси; досягти значних результатів у саморозвитку; повірити у власні сили й можливості; проявити патріотизм, готовність до захисту України, природну активність у процесі військово-прикладних занять.

2.2. Методика військово-патріотичного виховання молодших підлітків у процесі військово-спортивних ігор

Розробляючи методику військово-патріотичного виховання молодших підлітків в процесі військово-спортивних ігор (Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»), Національна дитячо-юнацька військово-спортивна гра «Хортинг-Патріот»), на першому етапі дослідження на основі узагальнення напрацювань учених і практиків з проблеми військово-патріотичного виховання підлітків було визначено критерії та показники військово-патріотичної вихованості молодших підлітків в умовах ідейно-світоглядної конфронтації а саме: *когнітивний критерій* (усвідомлення молодшими підлітками цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності», розуміння учнем змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні ідеалів свободи та державності України; обізнаність молодших підлітків із формами військово-патріотичної роботи (спортивні, військово-патріотичні ігри, змагання з військово-прикладних видів спорту); *емоційно-ціннісний критерій* (інтерес до традицій та історії Збройних Сил України, історії України), позитивне ставлення молодших підлітків до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання, військово-патріотичні спортивні ігри «Хортинг-Патріот», «Сокіл» («Джура»)); прагнення молодших підлітків до самовдосконалення в процесі військово-оборонної діяльності;

мотиваційного критерій (компонент довільного імпульсу) (готовність до військової служби та захисту України як морально-етична мотивація особистості виконання військового обов'язку; прагнення до самовдосконалення в процесі діяльності спрямованої на підготовку до військової служби та захисту України; вольове прагнення молодших підлітків брати участь у різних формах діяльності спрямованої на підготовку до військової служби та захисту України); *діяльнісно-практичного* критерій (активність молодших підлітків у проведенні пошукової роботи, вивченні історії і традицій Збройних Сил України, історії України, проявленні поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників ООС (АТО), дітей війни; активність молодших підлітків у туристських походах, змаганнях з військово-прикладних та військово-патріотичних спортивних іграх.)

У розв'язанні поставлених завдань ми дотримувалися критеріального підходу він полягав у наступному:

- *когнітивний критерій* забезпечує усвідомлення молодшими підлітками цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності людини», розуміння учнем змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні ідеалів свободи та державності України; обізнаність із формами військово-патріотичної роботи (спортивні, військово-патріотичні ігри, змагання з військово-прикладних видів спорту);

- *емоційно-ціннісний критерій* – забезпечує інтерес молодших підлітків до традицій та історії Збройних Сил України, історії України), позитивне ставлення до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання, військово-патріотичні спортивні ігри «Хортинг-Патріот», «Сокіл» («Джура»);

- *критерій довільного імпульсу* (готовність до військової служби та захисту України як морально-етична мотивація особистості виконання військового обов'язку; прагнення до самовдосконалення в процесі діяльності спрямованої на підготовку до військової служби та захисту України; вольове

прагнення брати участь у різних формах діяльності спрямованої на підготовку до військової служби та захисту України);

- *діяльнісно-практичний критерій* (активність у проведенні пошукової роботи, вивченні історії і традицій Збройних Сил України, історії України, проявленні поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників ООС (АТО), дітей війни; активність у туристських походах, змаганнях з військово-прикладних та військово-патріотичних спортивних іграх).

З метою дослідження рівнів військово-патріотичної вихованості молодших підлітків за показниками когнітивного, емоційно-ціннісного, довільного імпульсу та діяльнісно-практичного критеріїв, а також з'ясування чинників, що впливають на їх становлення, нами був проведений перший етап констатувального експерименту. Результати опитування за показником «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності», продемонстрували, що у 5 класах 60,2 % респондентів ЕГ і 65,5 % КГ мали низький рівень усвідомленості військово-патріотичного виховання; 25,1 % молодших підлітків ЕГ і 20,2 % КГ мали середній рівень за цим показником і лише 14,7 % ЕГ і 14,3 % КГ мали високий рівень усвідомлення цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності» (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількісні показники усвідомленості учнями цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності», %

Рівень усвідомленості учнями цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності»	Група	Учні 5 класів, %	Учні 6 класів, %
Високий	Е	14,7	17,7
	К	14,3	17,0
Середній	Е	25,1	21,2
	К	20,2	19,0
Низький	Е	60,2	61,1
	К	65,5	64,0

Результати опитування за показником усвідомленості молодшими підлітками цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива,

складова життєдіяльності» продемонстрували, що у 6 класах тільки 17,7 % учнів ЕГ і 17,0 % КГ отримали суми балів, що відповідають високому рівню; середній рівень за цим показником зафіксовано у 21,2 % молодших підлітків ЕГ і 19,0 % учнів КГ; низький рівень зафіксовано в 61,1% молодших підлітків ЕГ і в 64,0 % КГ.

Результати анкетування учнів 5–6 класів з військово-патріотичної вихованості за показником «розуміння змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні ідеалів свободи та державності України» дозволили схарактеризувати молодших підлітків, які мають різний ступінь усвідомлення значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України (табл. 2.2)

Таблиця 2.2

Кількісні показники розуміння молодшими підлітками змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України, %

Ступінь прояву розуміння змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України	Група	Учні 5 класів, %	Учні 6 класів, %
Високий	Е	11,7	12,2
	К	12,8	13,6
Середній	Е	22,2	21,3
	К	16,0	18,9
Низький	Е	66,1	66,4
	К	66,1	67,5

З таблиці 2.2 видно, що з-поміж молодших підлітків 5 класів високий ступінь прояву розуміння значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України зафіксований у 11,7 % респондентів ЕГ і 12,8 % КГ. Серед молодших підлітків 6 класів високий ступінь прояву розуміння значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України продемонстрували 12,2 % учнів ЕГ і 13,6 % КГ. Низький рівень розуміння значущості змісту історії і традицій рідної

школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України виявили 66,1 % молодших підлітків 5 класів ЕГ і 66,1 % учнів КГ. Серед школярів 6 класів низький рівень розуміння значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України продемонстрували 66,4 % учнів ЕГ і 67,5 % КГ.

З метою дослідження сформованості в молодших підлітків когнітивного критерію військово-патріотичної вихованості за показником «обізнаність із формами позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»))» було проведено опитування учнів 5–6 класів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Кількісні показники обізнаності молодших підлітків із формами позакласної роботи з військово-патріотичного виховання, %

Ступінь прояву обізнаності молодших підлітків із формами позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»))	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	18,1	22,2
	К	19,7	19,8
Середній	Е	29,2	33,7
	К	21,3	34,4
Низький	Е	52,7	44,1
	К	59,0	44,0

З таблиці видно, що серед молодших підлітків 5 класів, які мали низький рівень обізнаності з формами позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)) □ 52,7 % учнів ЕГ і 59,0 % КГ; у 6 класах таких було 44,1 % в ЕГ і 44,0 % у КГ; середній рівень серед молодших

підлітків 5–6 класів зафіксовано у 29,2 % та 33,7 % в експериментальних групах і відповідно 20,3 % та 28,4 % – у контрольних; високий рівень у 18,1 % та 22,2 % в експериментальних групах і відповідно 19,7 % та 19,8 % – у контрольних.

З метою визначення емоційно-ціннісного критерію військово-патріотичної вихованості за показником «інтерес молодших підлітків до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України» було проведено опитування учнів 5–6 класів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кількісні показники інтересу молодших підлітків до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України, %

Ступінь прояву інтересу до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	16,9	17,3
	К	16,0	17,8
Середній	Е	29,7	28,4
	К	31,2	36,1
Низький	Е	55,4	53,3
	К	52,8	46,1

З таблиці 2.4 видно, що молодші підлітки 5 класів проявили високий і середній рівні інтересу до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України, що зафіксовано відповідно у 16,9 % і 29,7 % респондентів ЕГ і 16,0 % та 31,2 % учнів КГ. Серед молодших підлітків 6 класів проявили високий і середній рівні інтересу до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України відповідно 17,3 % і 24,4 % учнів ЕГ, у КГ – 17,8 % і 36,1 % учнів. Низький рівень інтересу до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України продемонстрували 55,4 % молодших підлітків 5 класів експериментальних і 55,8 % контрольних груп. Серед учнів 6 класів низький рівень інтересу до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України продемонстрували 53,3 % школярів експериментальних і 46,1 % контрольних груп.

З метою визнання сформованості у молодших підлітків мотиваційного

критерію військово-патріотичної вихованості за показником «прагнення до особистісного самовдосконалення в процесі військово-патріотичної діяльності» ми провели опитування учнів 5–6 класів щодо мотивів відвідування ними військово-спортивних секцій (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Кількісні показники мотивації учнів до особистісного самовдосконалення в процесі військово-патріотичної діяльності, %

Рівень мотивації учнів до особистісного самовдосконалення в процесі військово-патріотичної діяльності	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	11,3	12,7
	К	10,4	11,8
Середній	Е	21,2	22,8
	К	20,1	21,8
Низький	Е	67,5	64,5
	К	69,5	66,4

Отже, як демонструє таблиця 1.7 – 11,3, % молодших підлітків 5 класів ЕГ та 10,4 % контрольних груп і 6 класів – 12,7 % ЕГ і 11,8 % КГ проявили високий рівень мотивації до військово-патріотичної діяльності; 21,2 % молодших підлітків 5 класів ЕГ та 20,1 контрольних груп і 6 класів – 22,8 % і 21,8 % проявили середній рівень мотивації до військово-патріотичної діяльності, 67,5 % молодших підлітків 5 класів ЕГ та 69,5 % контрольних груп проявили низький рівень мотивації до військово-патріотичної діяльності і 6 класів – 64,5 % ЕГ і 66,4 % КГ проявили низький рівень мотивації до військово-патріотичної діяльності.

Для визначення рівнів сформованості емоційно-ціннісного критерію за показниками позитивного ставлення молодших підлітків до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)), було опитано учнів 5–6 класів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Кількісні показники рівнів сформованості позитивного ставлення молодших підлітків до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання, %

Показники рівнів сформованості позитивного ставлення молодших підлітків до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	9,6	12,3
	К	10,4	11,8
Середній	Е	42,0	38,8
	К	40,5	33,9
Низький	Е	48,4	48,9
	К	49,1	54,3

Із таблиці видно, що серед учнів 5 класів високий рівень позитивного ставлення до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, ігор «Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура»)), мають 9,6 % респондентів ЕГ і 10,4 % КГ, середній – 42,0 % ЕГ і 40,5 % КГ, низький рівень за цим показником зафіксовано у 48,4 % учнів ЕГ та в 49,1 % КГ. Серед підлітків 6 класів високий рівень позитивного ставлення до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання військово-прикладних видів спорту, ігор «Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура»)) виявлено в 12,3 % молодших підлітків ЕГ і в 11,8 % КГ, середній рівень – у 38,8 % учнів ЕГ і в 33,9 % КГ; а низький рівень – в 48,9 % школярів ЕГ і в 54,3 % КГ.

З метою визначення сформованості у молодших підлітків діяльнісно-практичного критерію військово-патріотичної вихованості за показником «активність у проведенні пошукової роботи, вивченні історії і традицій рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України» ми провели опитування учнів 5–6 класів (табл. 2.7).

У групі з низьким рівнем активності щодо проведення пошукової роботи, вивчення історії і традицій рідної школи, місцевості, Збройних Сил України та історії України було зафіксовано 54,9 % молодших підлітків 5 класів ЕГ і 51,1 % КГ. Серед молодших підлітків 6 класів до цієї групи увійшли 65,2 % ЕГ і 65,8 % КГ.

Таблиця 2.7

Кількісні показники рівнів активності молодших підлітків у проведенні пошукової роботи, вивченні історії і традицій рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України, %

Рівень активності молодших підлітків у проведенні пошукової роботи, вивченні історії і традицій рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	11,5	12,8
	К	10,9	11,8
Середній	Е	33,6	22,0
	К	38,0	22,4
Низький	Е	54,9	65,2
	К	51,1	65,8

Визначення поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни здійснювалося за матеріалами опитування (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Кількісні показники поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни, %

Рівень активності щодо поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	12,9	11,7
	К	10,8	12,0
Середній	Е	22,0	31,6
	К	22,4	38,0
Низький	Е	65,1	56,7
	К	66,8	50,0

Опитування за показником «поважне ставлення учнів 5-6 класів до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни» показало, що відповідно 11,9 % і 12,9 % респондентів ЕГ та 9,8 % і 11,7 % КГ – мали високий рівень, 22,0 % і 31,6 % учнів ЕГ і 22,4 % та 38,0 % КГ – виявили середній рівень і відповідно 65,1 % та 56,7 % учнів ЕГ і 66,8 % та 50,0 % респондентів КГ – мали низький рівень.

Результати опитування молодших підлітків за показником «активність у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту та ігор

«Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура») засвідчили, що серед учнів 5 класів, які брали участь у констатувальному етапі експерименту, дуже високу активність у проведенні зазначених заходів виявили 12,5 % респондентів ЕГ і 13,3 % КГ; високу активність підтвердили 21,2 % учнів ЕГ і 22,2 % КГ; середню активність виявили 52,3 % ЕГ і 43,3 % КГ; низьку активність показали 14,0 % молодших підлітків ЕГ і 21,2 % КГ (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Кількісні показники активності молодших підлітків у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту та Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), %

Показники активності молодших підлітків у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту та ігор «Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура»)	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Дуже висока	Е	12,2	11,0
	К	13,0	12,5
Висока	Е	21,8	21,2
	К	22,9	20,7
Середня	Е	52,3	45,3
	К	40,3	43,3
Низька	Е	13,7	22,5
	К	23,8	23,5

Результати опитування молодших підлітків 6 класів, які брали участь у констатувальному етапі експерименту, показали, що дуже високу активність у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») мали 11,0 % респондентів ЕГ і 12,5 % КГ. Високу активність у проведенні зазначених заходів показали 21,2 % учнів ЕГ і 20,7 % КГ. Середню активність виявили 45,3 % респондентів ЕГ і 43,3 % КГ. Низьку активність у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту та ігор «Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура») було зафіксовано в 22,5 % молодших підлітків ЕГ і 23,5 % учнів 6 класів КГ.

За підсумками констатувального етапу дослідження щодо військово-патріотичного виховання молодших підлітків у процесі військово-спортивних ігор в закладах загальної середньої освіти виділено дві групи причин, які перешкоджають успішному розв'язанню проблеми військово-патріотичного

виховання молодших підлітків у процесі військово-спортивних ігор. До першої групи причин (інформаційна причина) – недостатня обізнаність учнів 5 – 6 класів із сутністю понять «патріотизм», «військово-патріотичне виховання»; поверхове висвітлення вчителями, керівниками гуртків проблем теорії і методики військово-патріотичного виховання школярів у процесі проведення військово-патріотичних ігор. Серед організаційних причин найбільш суттєвими є: невідповідність організаційних форм і методів виховної роботи з військово-патріотичного виховання молодших підлітків в процесі військово-спортивних ігор, яка ведеться в закладах загальної середньої освіти, інтересам і потребами молодших підлітків.

У ході дослідження військово-патріотичного виховання молодших підлітків у процесі військово-спортивних ігор було виявлено об'єктивні передумови для активізації мотивації молодших підлітків до занять військово-спортивними іграми. До таких ми відносимо сенситивність підліткового віку для розвитку самосвідомості молодших підлітків. У молодших підлітків відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості. На основі розвитку самосвідомості, зростання вимог до себе, нового становища серед ровесників і старших, у молодших підлітків з'являється прагнення до самовдосконалення. Підлітки намагаються розвинути свої позитивні якості, подолати негативні риси. Але порівняно невеликий життєвий досвід і ще не сформований життєвий світогляд нерідко породжують у підлітків суперечки між потребою у самовдосконаленні її невмінням реалізувати її.

Результати теоретичного дослідження проблеми військово-патріотичного виховання в процесі військово-спортивних ігор, врахування особливостей розвитку підліткового віку дають змогу зробити висновки, що важливим внутрішнім чинником військово-патріотичного виховання в процесі військово-спортивних ігор виступають його ціннісні орієнтації. Вони є сутнісною ознакою особистості молодшого підлітка, зумовлюють регулятивну функцію її поведінки, визначають стратегії його життя.

Оскільки значущість для молодших підлітків заняття військово-

спортивними іграми за результатами наших досліджень не знаходиться серед провідних життєвих цінностей молодших підлітків, то першим завданням було спрямоване на підвищення мотивації молодших підлітків до занять військово-спортивними іграми як важливої складової життєдіяльності, розуміння себе суб'єктом у процесі військово-спортивними іграми.

Реалізації першої педагогічної умови ми спиралися на дослідження М. Савчина та Л. Василенко (Савчин, & Василенко, 2017, с. 216). які зазначають, що основою мотивації підлітків стають цінності, однак система ціннісних орієнтацій підлітків перебуває ще в стадії формування. Відтак, спираючись на результати цих досліджень експериментальна методика з військово-патріотичного виховання молодших підлітків в процесі військово-спортивних ігор була спрямовані на формування в учнів 5-6 класів мотиваційно-ціннісного ставлення молодших підлітків до занять спортивними іграми.

У процесі дослідження ми враховували, що становлення мотиваційно-ціннісної сфери молодших підлітків – це не тільки позитивного чи негативного ставлення молодших підлітків до занять військово-спортивною діяльністю, а поступове ускладнення системи мотивів, виникнення нових відносин між ними як результат подолання суперечностей. Завдання дослідження – визначити систему мотивів необхідних для спонукання молодших підлітків до мотивації в процесі військово-спортивної діяльності.

Відтак, стратегія експериментальної методики військово-патріотичного виховання молодших підлітків в процесі військово-спортивної діяльності полягала в тому, щоб мотиваційно-ціннісна сфера молодших підлітків виступала засобом залучення учнів до занять військово-спортивними іграми. Тобто, такий підхід пов'язаний, насамперед, з мотивацією та інтересом молодших підлітків до військово-спортивної діяльності.

У процесі експериментального дослідження були визначені основні етапи формування мотиваційно-ціннісного ставлення молодших підлітків до занять військово-спортивними іграми: формування позитивного ставлення та інтересу

молодших підлітків до занять спортивними іграми; формування у молодших підлітків умінь та навичок самостійних занять спортивними іграми; використання методів та засобів виховання та навчання, які сприяють вихованню в молодших підлітків прагнення до самостійних занять спортивними іграми.

Мотивація розглядається психологами як процес, який спрямовує, регулює і активізує діяльність суб'єкта. Посилення мотивації зумовлює інтенсивність у здійсненні обраної дії, активність у досягненні результату і мети діяльності. Мотивація як відчуття молодшим підлітком прагнення, спрямованого на задоволення усвідомленої або неусвідомленої потреби в самовдосконаленні власної особистості. Протиріччя між тим, яким є молодший підліток, і тим, яким він себе уявляє, перетворюється на мотив, коли усвідомлюється молодшими підлітками на рівні життєвих цінностей, потреб, домагань.

Розробляючи змістове забезпечення щодо підвищення мотивації молодших підлітків до занять військово-спортивними іграми шляхом формування в молодших підлітків усвідомлення значущості занять військово-спортивними іграми для розвитку зростаючої особистості (розвитку морально-вольових якостей, фізичного розвитку) які є необхідні до військової служби та захисту України, ми намагались досягти усвідомлення молодшими підлітками важливої істини: що розвиток зростаючої особистості у підлітковому віці відбувається через постійне розв'язання протиріччя між тим, яким є молодший підліток, і тим, яким він себе уявляє. Крім того акцентували увагу молодших підлітків на розумінні необхідності знання власних можливостей, адекватної самооцінки, усвідомлення потреб, мотивів та цілей, важливості володіння навичками самоаналізу, саморегуляції, самокорекції, рефлексивних умінь та розвитку вольових якостей у процесі занять військово-спортивними іграми.

За результатами дослідження С. Рубінштейна (Рубинштейн, 1973) виховання в школярів мотивації до діяльності багато в чому залежить від впливу на їхню пізнавальну та мотиваційну сфери. Керуючись цим

теоретичним положенням та враховуючи результати констатувального етапу дослідження в експериментальній роботі щодо формування у молодших підлітків мотивації до військово-спортивних ігор ми визначили алгоритм дій:

- на першому етапі з формування в молодших підлітків мотивації до військово-спортивних ігор викликати у молодших підлітків інтерес (цікавість) до такої діяльності;

- на другому етапі з формування в молодших підлітків мотивації до військово-спортивних ігор забезпечити формування в молодших підлітків знань, умінь та навичок занять військово-спортивними іграми;

- на третьому етапі з формування в молодших підлітків мотивації до військово-спортивних ігор створювати в освітньо-виховному процесі «ситуації успіху».

Формуючи в молодших підлітків мотивації до занять військово-спортивними іграми вчителі фізичної культури, тренери (організатори військово-спортивних ігор) здійснювали поетапно за таким алгоритмом:

- формування в учнів особистісних якостей (ініціативності, дисциплінованості, рішучості, наполегливості) знань, умінь та навичок військово-спортивних ігор;

- формування умінь застосовувати набуті знання, уміння та навички військово-спортивних ігор на практиці;

- застосування методів і прийомів, стимулювання, мотивування та заохочення молодших підлітків для формування в них прагнення до занять військово-спортивними іграми;

- диференційований підхід у процесі занять військово-спортивними іграми (врахування вікових, статевих та індивідуальних особливостей молодших підлітків);

- поступовий перехід від реальних пояснень і контролю за кожною руховою дією молодших підлітків до нагадувань і самоконтролю, саморегуляції в процесі ігрових дій.

Досліджуючи самооцінку підлітків, Л. Рувинський (Рувинський, Л., &

Хохлов, 1986 с. 69) зробив висновок, що виявлені в себе недоліки дитина пов'язує з різними факторами. Так одні учні вважають недоліком відставання від однолітків у розвитку певної рухової якості, інші – рівень розвитку позитивної якості в порівнянні з існуючим ідеалом. Тому успіх формування в молодших підлітків мотивації до військово-спортивних ігор залежить від стійкості самооцінки. Відтак регулюючи рівень самооцінки, можна зберегти стійкість мотивації молодших підлітків до військово-спортивної діяльності.

Спираючись на дослідження Л. Русинського (Рувинський, & Хохлов, 1986, с. 87), ми розробили методичні рекомендації для тренерів (організатори військово-спортивних ігор) для проведення Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот», з метою підвищення самооцінки молодших підлітків (при заниженій самооцінці), систематично створюючи «ситуацію успіху»:

- не критикувати та не засуджувати учня при невиконанні проміжних завдань;
- не влаштовувати змагання з сильнішими учнями.

При завищеній самооцінці молодших підлітків дотримуватися наступних рекомендацій:

- час від часу створювати «ситуації невдачі», влаштовуючи змагання із сильнішим суперником;
- ставити важкі, але реальні цілі, щоб уникнути легкого досягнення успіху;
- під час досягнення позитивного результату акцентувати увагу на допущених недоліках;
- не порівнювати досягнення молодшого підлітка з досягненнями об'єктивно слабшого учня.

Вивчення та аналіз наукових джерел щодо формування мотивації молодших підлітків до занять військово-спортивними іграми засвідчують, що військово-спортивні ігри є важливою формою і специфічним засобом

формування в молодших підлітків інтересу до занять спортивними іграми. Під час спортивно-ігрової діяльності активізується інтерес учнів до гри, їм цікавий сам процес дій, миттєві зміни ігрових ситуацій, учням подобається самостійно знаходити вихід із непередбачуваних ігрових ситуацій, швидко встановлювати взаємодії із партнерами гри, виявляти спритність, витривалість та силу.

Відтак, розглянувши сучасні підходи науковців щодо формування мотивації молодших підлітків до занять військово-спортивними іграми, ми розглядаємо їх як систему умов, спрямованих на отримання молодшими підлітками радісного переживання в процесі занять військово-спортивними іграми; підвищення пізнавального інтересу молодших підлітків у процесі занять військово-спортивними іграми; створення ситуації успіху в процесі занять військово-спортивними іграми для набуття молодшими підлітками успішного досвіду; розвитку в молодших підлітків почуттів впевненості та компетентності, ініціативності та активності молодших підлітків у процесі занять військово-спортивними іграми. Шляхи реалізації цих умов ми бачимо у використанні потенційних можливостей військово-спортивної діяльності.

У процесі організації експериментальної методики з військово-патріотичного виховання учнів 5–6-х класів у процесі військово-спортивних ігор нами враховувався той факт, що потрібно формувати у молодших підлітків не тільки мотивацію та бажання до військово-спортивних ігор, але й відповідні знання й уміння, а саме: виконання тактичних прийомів під час занять військово-спортивними іграми; засвоєння технічних елементів, організаторських здібностей, які дають можливість проявити ініціативність та активність, позитивно виділитися серед однолітків під час військово-спортивних ігор.

Відтак, у процесі формування мотивації молодших підлітків до занять військово-спортивними іграми, враховували виховне значення формування в молодших підлітків «почуття успіху». Висока оцінка, як і відзнака тренера (організатора військово-спортивних ігор), породжувало у молодших підлітків переживання позитивних емоцій, почуттів радості та успіху, почуттів

впевненості та компетентності в процесі занять військово-спортивними іграми. Характерно, що почуття успіху позитивно змінювало ставлення молодших підлітків як до занять військово-спортивними іграми, так і до самого себе. Успіх формував у молодших підлітків почуття впевненості у власних силах, створювало відчуття внутрішнього благополуччя, стимулювало бажання знову досягти високих результатів, прагнення долати труднощі та перешкоди.

У процесі реалізації експериментальної методики використовувалися педагогічні прийоми, які були спрямовані на створення ситуації успіху для молодших підлітків у процесі занять військово-спортивними іграми:

- порада – цей прийом, що доречний тоді, коли молодший підліток дійсно його потребує, коли в нього щось не виходить, не дивлячись на великі зусилля;
- натяк – коли ситуація потребує втручання, але не дозволяє здійснити його прямо;
- підказка коли вона не змінює сутності думки (висловлювання) молодшого підлітка, а лише коригує її;
- підбадьорювання молодшого підлітка – вираження відвертої зацікавленості в успіху, позитивне навіювання, схвалення;
- прояв захоплення діями молодшого підлітка у вигляді словесних оцінок, жартівливих виразів, різних символів;
- навіювання – полягає у використанні словесних формул, які проникають у свідомість особистості молодшого підлітка і стають регуляторами його поведінки. Особливо ефективний прийом для сором'язливих, нерішучих молодших підлітків, із заниженою самооцінкою;
- прийом авансування – дещо завищена оцінка діяльності молодшого підлітка із зазначенням того, що треба виправити в майбутньому.

У дослідженнях ми спиралися також на роботи О. Габрилевич (Габрилевич, 2013, с. 7), яка досліджувала природу мотивації досягнень підлітків. На думку О. Габрилевич, мотивація досягнення відіграє одну з головних ролей в житті людини, адже вона проявляється в будь-якій діяльності,

де йдеться про досягнення поставленої мети. Мотив досягнення має важливе значення в регуляції власної поведінки підлітка, сприяє стимулюванню до реалізації своїх здібностей. Тому, на думку О. Габрилевич формування мотиву досягнення і мотиваційної сфери загалом є головним завданням батьків та вчителів, які можуть створювати сприятливі для цього умови, а саме: заохочувати до самостійності та до особистісних досягнень, створювати такі умови, щоб підліток намагався активно проявити себе.

Спираючись на результати дослідження О. Габрилевич у ході реалізації експериментальної методики використовувались методи, які були спрямовані на формування в молодших підлітків мотивації досягнення. Для вирішення цього завдання тренери (організатори військово-спортивних ігор) в процесі занять військово-спортивними іграми ставили перед молодшими підлітками ігрові завдання. Виконання ігрових завдань спонукали молодших підлітків до активних дій, прояву вольових зусиль, активності й ініціативності в досягненні ігрової мети. Результати прикладених, для вирішення ігрових завдань молодшими підлітками зусиль, як правило були успішними, що сприяло формуванню в учнів 5–6-х класів мотивації досягнення. Тренери (організатори військово-спортивних ігор) забезпечували гласність досягнень успіхів молодшими підлітками, Для цього було створено спеціальну дошку «Наші чемпіони», на якій постійно відображали навчальні досягнення, успіхи молодших підлітків у процесі занять військово-спортивними іграми.

Експериментальна методика з військово-патріотичного виховання учнів 5–6-х класів у процесі військово-спортивних ігор передбачала використання виховного потенціалу військово-спортивними іграми, уміло підібрані дієві форми й методи, які визначали механізми залучення молодших підлітків закладів загальної середньої освіти до військово-спортивних ігор. Виховна діяльність включала секційну та гурткову роботу, круглі столи за темами «Особистісне зростання в процесі занять військово-спортивною діяльністю», «Військо-спортивні ігри, як засіб військово-патріотичного виховання молодших підлітків», «Цінність військово-спортивних ігор, для формування моральних,

вольових та фізичних якостей учнів 5–6-х класів», тренінг «Бути військово-патріотично вихованим – бути готовим до військової служби та захисту України» була спрямована на формування в молодших підлітків кращого розуміння важливості та значення занять військово-спортивними іграми, усвідомлення того що саме вони допоможуть досягти поставленої мети щодо зміцнення власного здоров'я, фізичного розвитку, військової та фізичної готовності до військової служби та захисту України. Такий підхід сприяв ціннісному ставленню учнів 5–6-х класів до себе, до вчителів фізичної культури, тренерів спортивних секцій, керівники фізкультурних гуртків.

Молодшим підліткам пропонувалося оцінити особисту значущість занять військово-спортивними іграми. При цьому ми отримали наступні відповіді: заняття військово-спортивними іграми навчає бути справедливим та мужнім, (37,7 %); військово-спортивна діяльність стимулює до більшої ініціативності та активності (21,2 %); військово-спортивні ігри сприяють вихованню волі (35,9 %).

У процесі експериментального навчання вчителів фізичної культури, тренери спортивних секцій, керівники фізкультурних гуртків звертали на розвиток в молодших підлітків мотивації до занять військово-спортивними іграми створюючи для кожного учня ситуацію успіху зміст яких полягав у тому, щоб кожен учень відчув смак перемоги, потрібності спортивній команді; здійснювали підстраховку тощо. Наголошуючи, що будь-яке завдання слід виконувати крок за кроком йти вперед до мети; акцентували, що слід працювати над помилками та прагнути виконати завдання й не зупинятися на досягнутому; проявляти вольове зусилля. При цьому учителі фізичної культури, тренери спортивних секцій, керівники фізкультурних гуртків намагалися уникати критики та зауважень щодо молодших підлітків в яких була занижена самооцінка. Так, наприклад, у випадках, коли спортивний результат не виправдовував очікувань тренерів, вчителів фізичної культури педагоги звертали увагу на знання й досвід які можна використати для майбутніх перемог.

З метою дослідження рівнів військово-патріотичної вихованості молодших підлітків за показниками когнітивного, емоційно-ціннісного, мотиваційного, та діяльнісно-практичного критеріїв нами був проведений другий етап формувального експерименту. Результати опитування за показником «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності», продемонстрували, що у 5 класах 16,0 % респондентів ЕГ і 42,5 % КГ мали низький рівень усвідомленості військово-патріотичного виховання; 49,3 % молодших підлітків ЕГ і 32,2 % КГ мали середній рівень за цим показником і 16,0 % ЕГ і 42,5 % КГ мали високий рівень усвідомлення цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності» (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Кількісні показники усвідомленості молодшими підлітками цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності», %

Рівень усвідомленості учнями цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності»	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	34,7	33,7
	К	25,3	24,9
Середній	Е	49,3	48,5
	К	32,2	30,8
Низький	Е	16,0	17,8
	К	42,5	44,2

Результати опитування за показником усвідомленості молодшими підлітками цінності поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності» продемонстрували, що у 9 класах 33,7 % учнів ЕГ і 24,9 % КГ отримали суми балів, що відповідають високому рівню; середній рівень усвідомленості поняття «військово-патріотичне виховання, як важлива складова життєдіяльності» зафіксовано у 48,5 % молодших підлітків ЕГ і 30,8 % учнів КГ; низький рівень зафіксовано у 17,8 % молодших підлітків ЕГ і в 44,2 % КГ.

Результати анкетування учнів 5–6-х класів з військово-патріотичної вихованості за показником «розуміння змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні ідеалів свободи та

державності України» дозволили схарактеризувати молодших підлітків, які мають різний ступінь усвідомлення значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України (табл. 2.11)

Таблиця 1.11

Кількісні показники розуміння молодшими підлітками змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України, %

Ступінь прояву розуміння молодшими підлітками змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	31,9	32,7
	К	23,1	21,9
Середній	Е	46,8	48,5
	К	30,7	29,8
Низький	Е	20,5	17,0
	К	46,2	48,3

З таблиці 2.11 видно, що з-поміж молодших підлітків 5 класів високий ступінь прояву розуміння значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України зафіксований у 31,9 % респондентів ЕГ і 23,1 % КГ. Серед молодших підлітків 6 класів високий ступінь прояву розуміння значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України продемонстрували 32,7 % учнів ЕГ і 21,9 % КГ. Середній рівень розуміння значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України виявили 46,8 % молодших підлітків 5 класів ЕГ і 30,7 % учнів КГ. Середній рівень розуміння значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України виявили 48,5 % молодших підлітків 6 класів ЕГ і 29,8 % учнів 6 класів КГ. Серед школярів 6 класів низький рівень розуміння значущості змісту історії і традицій рідної школи, місцевості, історії України, ролі війська у відстоюванні свободи та державності України продемонстрували

17,0 % учнів ЕГ і 48,3 % КГ.

З метою дослідження сформованості в молодших підлітків когнітивного критерію військово-патріотичної вихованості за показником «обізнаність із формами позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»))» було проведено опитування учнів 5–6 класів (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Кількісні показники обізнаності молодших підлітків із формами позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)), %

Ступінь прояву обізнаності молодших підлітків із формами позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, ігри «Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура»))	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	30,1	32,2
	К	20,7	21,8
Середній	Е	49,2	48,7
	К	31,3	32,4
Низький	Е	20,7	19,1
	К	48,0	45,8

З таблиці видно, що серед молодших підлітків 5 класів, які мали низький рівень обізнаності з формами позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)) □ 20,7 % учнів ЕГ і 48,0 % КГ; у 6 класах таких було 19,1 % в ЕГ і 45,8 % у КГ; середній рівень серед молодших підлітків 5–6 класів зафіксовано у 49,2 % та 48,7 % в експериментальних групах і відповідно 31,3 % та 32,4 % – у контрольних; високий рівень у 30,1 % та 32,2 % в експериментальних групах і відповідно 20,7 % та 21,8 % – у контрольних.

З метою вивчення емоційно-ціннісного критерію військово-патріотичної вихованості за показником «інтерес молодших підлітків до традицій та історії

рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України» було проведено опитування учнів 5–6-х класів (табл. 2.13).

Таблиця 1.13

Кількісні показники інтересу молодших підлітків до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України, %

Ступінь прояву інтересу молодших підлітків до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	36,9	37,3
	К	22,0	23,8
Середній	Е	49,7	50,4
	К	31,2	36,1
Низький	Е	13,4	12,3
	К	46,8	40,1

З таблиці видно, що молодші підлітки 5 класів проявили високий і середній рівні інтересу до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України, що зафіксовано відповідно у 36,9 % і 49,7 % респондентів ЕГ і 22,0 % та 31,2 % учнів КГ. Серед молодших підлітків 6 класів проявили високий і середній рівні інтересу до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України відповідно 37,3 % і 50,4 % учнів ЕГ, у КГ – 23,8 % і 36,1 % учнів. Низький рівень інтересу до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України продемонстрували 13,4 % молодших підлітків 5 класів експериментальних і 46,8 % контрольних груп. Серед учнів 6 класів низький рівень інтересу до традицій та історії рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України продемонстрували 12,3 % школярів експериментальних і 40,1 % контрольних груп.

З метою вивчення сформованості у молодших підлітків мотиваційного критерію військово-патріотичної вихованості за показником «прагнення до особистісного самовдосконалення в процесі військово-патріотичної діяльності» ми провели опитування учнів 5–6-х класів щодо мотивації молодших підлітків до військово-патріотичної діяльності (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Кількісні показники мотивації молодших підлітків до особистісного самовдосконалення в процесі військово-патріотичної діяльності, %

Рівень мотивації молодших підлітків до особистісного самовдосконалення в процесі військово-патріотичної діяльності	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	40,9	33,1
	К	30,1	28,8
Середній	Е	49,2	42,8
	К	37,1	38,8
Низький	Е	9,9	24,1
	К	32,8	32,4

Отже, як демонструє таблиця 1.16 – 40,9 % молодших підлітків 5 класів ЕГ та 30,1 % контрольних груп і 6 класів – 33,1 % ЕГ і 28,8 % КГ проявили високий рівень мотивації до військово-патріотичної діяльності; 49,2 % молодших підлітків 5 класів ЕГ та 37,1 % контрольних груп і 6 класів – 42,8 % і 38,8 % проявили середній рівень мотивації до військово-патріотичної діяльності, 9,9 % молодших підлітків 5 класів ЕГ та 32,8 % контрольних груп проявили низький рівень мотивації до військово-патріотичної діяльності і 6 класів – 24,1 % ЕГ і 32,4 % КГ проявили низький рівень мотивації до військово-патріотичної діяльності.

Для визначення рівнів сформованості емоційно-ціннісного критерію за показниками позитивного ставлення молодших підлітків до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокил» («Джура»)) було опитано учнів 5–6 класів (табл. 2.15).

Із таблиці видно, що серед учнів 5 класів високий рівень позитивного ставлення до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, ігор «Хортинг-Патріот» і «Сокил» («Джура»)) мають 35,6 % респондентів ЕГ і 23,4 % КГ, середній – 46,0 % ЕГ і 38,0 % КГ, низький рівень за цим показником зафіксовано у 18,4 % учнів ЕГ та в 38,6 % КГ.

Таблиця 2.15

Кількісні показники рівнів сформованості позитивного ставлення молодших підлітків до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання, %

Рівень сформованості позитивного ставлення молодших підлітків до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	35,6	32,3
	К	23,4	23,8
Середній	Е	46,0	48,8
	К	38,0	33,9
Низький	Е	18,4	18,9
	К	38,6	42,3

Серед підлітків 6 класів високий рівень позитивного ставлення до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання (туристські походи, змагання з військово-прикладних видів спорту, ігор «Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура»)) виявлено в 32,3 % молодших підлітків ЕГ і в 23,8 % КГ, середній рівень – у 48,8 % учнів ЕГ і в 33,9 % КГ; а низький рівень – в 18,9 % школярів ЕГ і в 42,3 % КГ.

З метою вивчення сформованості у молодших підлітків діяльнісно-практичного критерію військово-патріотичної вихованості за показником «активність у проведенні пошукової роботи, вивченні історії і традицій рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України» ми провели опитування учнів 5–6 класів (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Кількісні показники рівнів активності молодших підлітків у проведенні пошукової роботи, вивченні історії і традицій рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України, %

Рівень активності молодших підлітків у проведенні пошукової роботи, вивченні історії і традицій рідної школи, місцевості, Збройних Сил України, історії України	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	34,6	34,3
	К	26,4	20,9
Середній	Е	48,0	46,5
	К	31,0	38,0
Низький	Е	17,4	19,2
	К	42,6	41,1

Із таблиці видно, що серед учнів 5 класів високий рівень активності щодо

проведення пошукової роботи, вивчення історії і традицій рідної школи, місцевості, Збройних Сил України та історії України мають 34,6 % респондентів ЕГ і 26,4 % КГ, середній – 48,0 % ЕГ і 31,0 % КГ, низький рівень за цим показником зафіксовано у 17,4 % учнів ЕГ та в 42,6 % КГ. Серед підлітків 6 класів високий рівень активності щодо проведення пошукової роботи, вивчення історії і традицій рідної школи, місцевості, Збройних Сил України та історії України виявлено в 34,3 % молодших підлітків ЕГ і в 20,9 % КГ, середній рівень – у 46,5 % учнів ЕГ і в 38,0 % КГ; а низький рівень – в 19,2 % школярів ЕГ і в 41,1 % КГ.

Визначення поважного ставлення молодших підлітків до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни здійснювалося за матеріалами опитування (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Кількісні показники поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни, %

Рівень поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни, %	Група	Учні 5 класів %	Учні 6 класів %
Високий	Е	37,0	34,1
	К	23,1	25,8
Середній	Е	49,2	50,8
	К	32,1	31,8
Низький	Е	13,8	15,1
	К	44,8	42,4

Опитування за показником «поважне ставлення учнів 5-6 класів до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників АТО, дітей війни» показало, що відповідно 37,0 % ЕК і 34,1 % респондентів ЕГ та 23,1 % і 25,8 % КГ – мали високий рівень, 49,2 % і 50,8 % учнів ЕГ і 32, % та 31,8 % КГ – виявили середній рівень і відповідно 13,8 % та 15,1 % учнів ЕГ і 44,8 % та 42,4 % респондентів КГ – мали низький рівень.

Результати опитування молодших підлітків за показником „активність у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту та ігор

«Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура») засвідчили, що серед учнів 5 класів, які брали участь у констатувальному етапі експерименту, дуже високу активність у проведенні зазначених заходів виявили 22,2 % респондентів ЕГ і 10,9 % КГ; високу активність підтвердили 29,8 % учнів ЕГ і 20,4 % КГ; середню активність виявили 32,3 % ЕГ і 28,3 % КГ; низьку активність показали 15,7 % молодших підлітків ЕГ і 40,4 % КГ (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Кількісні показники активності молодших підлітків у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту та Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»), %

Показники активності молодших підлітків у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту та ігор «Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура»)	Учні 5 класів		Учні 6 класів	
	Група	%	Група	%
Дуже висока	Е	22,2	Е	21,8
	К	10,9	К	11,0
Висока	Е	29,8	Е	21,2
	К	20,4	К	19,8
Середня	Е	32,3	Е	45,9
	К	28,3	К	33,3
Низька	Е	15,7	Е	11,1
	К	40,4	К	35,9

Результати опитування молодших підлітків 6 класів, які брали участь у формуальному етапі експерименту, показали, що дуже високу активність у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту, Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри «Хортинг-Патріот» і військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») мали 21,8 % респондентів ЕГ і 11,0 % КГ. Високу активність у проведенні зазначених заходів показали 21,2 % учнів ЕГ і 19,8 % КГ. Середню активність виявили 45,9 % респондентів ЕГ і 33,3 % КГ. Низьку активність у туристських походах, змаганнях із військово-прикладних видів спорту та ігор «Хортинг-Патріот» і «Сокіл» («Джура») було зафіксовано в 11,1 % молодших підлітків ЕГ і 35,9 % учнів 6 класів КГ.

Таким чином, отримані дані свідчать про те, що в результаті проведення формуального етапу експерименту переміщення учнів 5–6-х експериментальних класів із низьким рівнем військово-патріотичної вихованості молодших підлітків в процесі військово-спортивних ігор в групі з

високим і середнім рівнями відбувалося інтенсивніше, ніж у контрольних класах. Така закономірність спостерігалася в усіх експериментальних класах учнів молодшого підліткового віку. Все це свідчить про ефективність експериментальної методики з військово-патріотичного виховання молодших підлітків в процесі військово-спортивних ігор.

Список літератури

1. Ангелов, Г. В., Соколова, Г. І. (1976). *Зростання ролі військово-патріотичного виховання молоді в сучасних умовах*. Київ: Знання.
2. Аронов, А. А. (1989). *Воспитывать патриотов*. (Книга для учителя). Москва: Просвещение.
3. Бех, І. Д. (1998). *Особистісно-зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб.* Київ: ІЗМН.
4. Бех, І. Д. (2015). Патріотизм у потенціалі педагогічної науки: матеріали XII Захаренківських педагогічних читань, Всеукраїнської науково-практичної конференції «Патріотизм - нагальна потреба України й українців» (Черкаси, 19 травня). Черкаси: ЧОПОПП. С. 6-10.
5. Бех, І. Д. (2008). *Виховання особистості*. (Підручник). Київ: Либідь.
6. Бех, І. Д. (2018). Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Початкова школа. Науково-методичний журнал*, 1, 5–11.
7. Бех, І. Д., & Чорна, К. І. (2006). *Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді*. Київ.
8. Битинас, Б. П. (1984). *Структура процесса воспитания*. (Методологический процесс). Каунас: Швиеса.
9. Бінецький, Д. О. (2020). *Виховання в молодших підлітків прагнення до самостійності у процесі спортивно-ігрової діяльності*. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
10. Бублик, Л. А., & Иванов, Н.И. (1966). *Военно-патриотическое воспитание молодежи*. Москва: Знание.
11. Васютин, Ю. С. (1984). *Военно-патриотическое воспитание: теория, опыт*. Москва: Мысль.
12. *Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад. М. Д. Зубалій, В. В. Івашковський, О. І. Остапенко, М. В. Тимчик, Б. Б. Шаповалов, З. М., Діхтяренко, І. П. Білоцерківець, – Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2016. 225 с.*
13. Габрилевич, О. (2013). *Розвиток мотивації досягнення у слухачів МАН засобами тренінгових методик*. Луцьк.
14. Зубалій, М. Д. (2003). *Сутність і зміст поняття «Військово-патріотичне виховання»*. Освіта і управління (Т. 6).
15. Зубалій, М. Д. (2010). *Форми військово-патріотичного виховання допризовної молоді*. Київ.
16. Зубалій, М. Д., & Тимчик, М.В. (2017). *Методи військово-патріотичного виховання старшокласників засобами хортингу*. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Зб. наук. праць (Вип. 21), (Кн.1). Київ. Інститут проблем виховання НАПН України.
17. Зубалій, М. Д., Сіркізіук, В. В., & Сливка, В. В. (1993). *Форми і методи військово-патріотичного виховання допризовників*. Кам'янець-Подільський.
18. Івашковський В.В. (2014). *Теоретико-методичні засади військово-*

патріотичного виховання учнів у позакласній роботі. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України. (с. 73-76). Івано-Франківськ: НАІР, 2014.

19. Івашковський, В. В. (2015). Концепція військово-патріотичного виховання молоді України. У Бех І. Д. (Ред.), Теорія і методика хортингу: зб. наук праць (Вип. 3, 22-27). Київ: Паливода А.В.

20. Касіч Н. П. (2020). *Виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності*: дис. ...канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

21. Касіч, Н. П., (2017а). Теоретичні аспекти виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* (Кн.1), 21, 263-274.

22. Касіч, Н. П., (2017b). Виховання цілеспрямованості учнів основної школи у фізкультурно-оздоровчій діяльності. *Нові технології навчання*, 90, 45-48.

23. Касіч, Н. П., (2018f). Зміст, форми і методи виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності. *Проблеми освіти: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»*, 89, 45-54.

24. Касіч, Н. П., Тимчик, М. В. (2018с). Сучасний стан виховання цілеспрямованості старших підлітків у фізкультурно-оздоровчій діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Серія «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури: фізична культура і спорт»*, 3К (97) 18, 235-239.

25. Кириченко, О. В. (2006). *Виховання старшокласників на військово-козацьких традиціях у процесі допризовної підготовки*. (Дис. канд. пед. наук). Херсонський державний університет. Херсон.

26. Кобзарь, Б. С. (1984). Внеурочная воспитательная работа в школах и группах продленного дня. Київ: Рад. школа.

27. Ковальський, В. В. (1989). *Виховання у старшокласників відповідального ставлення до майбутньої військової служби*. (Дис. канд. пед. наук), Київ.

28. Коломоєць, Г. (2014а). Всеукраїнська гра «Джура»: патріотичне виховання старших підлітків. *Фізичне виховання в Рідній школі*. № 3. С. 40-43.

29. Коломоєць, Г. А. (2014b). Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») - вагомий засіб патріотичного виховання старших підлітків XXI століття». *Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України*. К. Вип. 80. -С. 150-156.

30. Коломоєць, Г. А. (2014с). Ефективність патріотичного виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор. *Проблеми освіти : Наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН*

України. Київ. с. 139-144.

31. Коломоєць, Г. А. (2014d). Модель патріотичного виховання старших підлітків у процесі всеукраїнських військово-спортивних ігор. International scientific-practical congress of teachers and psychologists «The generation of scientific ideals», the 27th of November. Geneva (Switzerland). Volume 1. С. 188-196.

32. Коломоєць, Г.А. (2021). Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: дис. ...канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

33. Коломоєць, Г.А. (2021). Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор: дис. ...канд. пед. наук. Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.

34. Конжиев, Н. М. (1978). Военно-патриотическое воспитание школьников. Петрозаводск: Карелия.

35. Костюк, Г. С. (1989). Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Рад. школа.

36. Коцевич, С.С. (1983). *Основы военно-патриотического воспитания*. Минск: Народная аскета.

37. Леонтьев, А. Н. (1976). *Деятельность. Сознание. Личность*. Москва: Политиздат.

38. Лолуа, А. М. (1969). *Вопросы военно-патриотического воспитания молодежи*. Тбилиси: Ганатлеба.

39. Масол В.В. Особливості виховання рішучості старшокласників у процесі занять фізичною культурою. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020. №5 (125)20. С. 106-109.

1. Мельнік, А. О. (2014). *Формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до позакласної роботи у початковій школі*. (Методичні рекомендації). Кіровоград: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка.

40. Микитюк, В. І. (1992). *Формування у старшокласників системи військово-технічних знань*. (Дис. канд. пед. наук). Київ.

41. Мисак, Б. П. (2010). *Формування військово-патріотичної готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни*. (Дис. канд. пед. наук). Тернопіль.

42. Михута, И. Ю. (2012). Диагностика психофизической готовности и пригодности суворовцев к военно-профессиональной деятельности. *Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта*, 9.

43. Монахов, Н. М. (1981). Изучение эффективности воспитания: теория и методика. Москва: Педагогика.

44. Мудрік, В. І. (2015). *Формування готовності старшокласників до військової служби. Фізичне виховання в рідній школі*, 1.

45. Мул, С. А. (2016). *Психологія готовності офіцера-прикордонника до професійної діяльності*. (Автореф. дис. доктора психол. наук). Інститут психології імені Г. С. Костюка. Київ.

46. Навчальна програма «Захист Вітчизни» для навчальних закладів системи загальної середньої освіти. (2017). (Рівень стандарту).
47. Назарчук, А. А. (2009). Педагогічні умови формування у старшокласників готовності до вибору професії офіцера-прикордонника. (Автореф. канд. пед. наук). Київ.
48. Нечипоренко, Л. А. (2009). Педагогічні умови забезпечення особистісних досягнень підлітків засобами фізичної культури. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.
49. Новосельський, В. Ф. (1967). Військово-патріотичне виховання в школі. (Методичний лист). Київ: Рад. Школа.
50. Остапенко О. І. (2018). Сучасний стан готовності учнівської молоді до захисту Вітчизни. Особистість у просторі виховних інновацій: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2018 рік, Київ, 19 жовт. (с. 265–270). Івано-Франківськ: НАІР
51. Остапенко О., Тимчик М. Військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. Київ, 2021. Вип.25. Кн 2. С. 62-73.
52. Остапенко, О. І. (2013). Виховання в старших підлітків інтересу до занять фізичною культурою в загальноосвітній школі. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.
53. Павлов, Я. В. (2016). Формування готовності офіцерів МВС України до миротворчої діяльності у системі післядипломної освіти. (Автореф. канд. пед. наук). Глухів.
54. Петровский, А. В. & Ярошевский, М. Г. (Ред.) (1990). Психология. Словарь. (2-е изд. испр. и доп). Москва: Политиздат.
55. Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки: Указ Президента України від 13.10.2015 р. № 580/2015. Взято з http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/48106/.
56. Резник, А. С. (2013). Особистісно зорієнтований підхід до викладання предмета «Захист Вітчизни» як основний напрям гуманізації навчально-виховного процесу. Основи захисту Вітчизни,
57. Рубинштейн, С. Л. (1973). Проблемы общей психологии. Москва: Педагогика.
58. Рувинский, Л. И., & Хохлов, С. И. (1986). Как воспитать волю и характер : Книга для учащихся. Москва: Просвещение.
59. Савчин, М. Л., Василенко, Л. (2017). Вікова психологія. Теорія спорту. Київ: ВЦ «Академія».
60. Сухомлинский, В. А. (1985). *Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну*. Київ: Радянська школа.
61. Сухомлинський, В. О. (1976). *Як виховати справжню людину*. Київ: Радянська школа.
62. Тимченко, А. В., & Христенко, В. Е. (2004). Прикладная психология в практике правоохранительной деятельности. Харьков: Одиссей.

63. Тимчик, М. В. (2013). Організаційні форми патріотичного виховання учнів 7-9 класів у процесі фізкультурно-масової роботи. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*, 17, 2, 348–356.
64. Тимчик, М. В. (2013). Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи. (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання АПН України, Київ.
65. Тимчик, М. В. (2013). *Фізичне виховання старших підлітків у процесі спортивних ігор у загальноосвітніх навчальних закладах. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* Матеріали звітної науково-практичної конференції, 437–440.
66. Тимчик, М. В. (2014). Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичного вихованні старших підлітків у процесі занять хортингом. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*, 18, 2, 313–321.
67. Тимчик, М. В., Коломоєць, Г. А., & Докукіна, Ю. Є. (2014b). *Фізичне виховання підлітків у позакласній роботі закладів загальної середньої освіти.* Кіровоград, Імекс-ЛТД.
68. Тимчик, М.В. (2013). Форми і методи патріотичного виховання старших підлітків у процесі спортивно-ігрової діяльності. *Обрії. Науково-педагогічний журнал*, 2 (37).
69. Томчук, М. І. (1996). Соціально-психологічні проблеми готовності юнаків до служби в Збройних Силах України. (Автореф. дис. доктора психол. наук). Київ.: КДПУ.
70. Третьяков, В.В., & Фафоровский, В.Ф. (1982). *Основы военно-патриотического воспитания школьников: методические рекомендации средним общеобразовательным школам.* Київ.
71. Тюфякин, А. Д. (1973). *Военно-патриотическое воспитание студенческой молодежи*
72. Фарфоровський, В. П. (1988). *Шляхи підвищення ефективності військово-патріотичного виховання учнів.* (Методичні матеріали). Хмельницький
73. Фридман, Л. М. (1977). *Логико-психологический анализ школьных учебных задач.* Москва: Педагогика.
74. Хорунжий, В. В., & Жирков, П.Г. (2017). Оценка состояния здоровья, образа жизни и готовности к военной службе юношей старших классов. *ФГБОУ ВО «Санкт-Петербургский государственный педиатрический медицинский университет Минздрава России. Педиатр»*, (Т. 8), 33-35.
75. Шамич, О. М. (2011). *Формування громадської активності молодших підлітків у дитячих спортивних об'єднаннях за місцем проживання.* (Дис. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ.
76. Шашло, Т. М. 1969). *Військово-патріотичне виховання шкільної молоді.* Київ: Рад. Школа.
77. Швець, Д. В. (2016). Підготовка майбутніх офіцерів до охорони і забезпечення громадського порядку в процесі фахової підготовки. (Автореф.

канд. пед. наук). Київ.

78. Швець, Д. В. (2016). Підготовка майбутніх офіцерів до охорони і забезпечення громадського порядку в процесі фахової підготовки. (Автореф. канд. пед. наук). Київ).

79. Шилова, М. И. (1982). *Изучение воспитанности школьников*. Москва: Педагогика.

2. Штофф В. А. (1963). *Роль модели в познании*. Ленинград: ЛГУ.

80. Юрьев, В. К., & Жирков, П. Г. (2018). *Самооценка здоровья и готовности к воинской службе старшеклассниками Якутска*. ФГБОУ ВО «Санкт-Петербургский государственный педиатрический медицинский университет Минздрава России. Педиатр»,(9).

81. Яковлев, Е. В., & Яковлева, Н. О. (2006). *Педагогическая концепция: методологические аспекты построения*. Москва: Владос.

82. Ясвин, В.А. (2001). *Образовательная среда: от моделирования до проектирования*. Москва: Смысл.

ДОДАТКИ

**АВТОРСЬКА ПРОГРАМА
ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВ 3 – 4 КЛАСІВ**

**ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 3-ГО КЛАСУ З ВІЙСЬКОВО-
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів	Зміст навчального матеріалу
1	2
Теми з військово-патріотичного виховання для учнів 3 класу (16 год.)	
<p><i>цікавиться</i> минулим своєї сім'ї; <i>розрізняє</i> поняття «рід», «родина», «рідня»; <i>знає</i> склад сім'ї, імена членів сім'ї, традиції сім'ї, де працюють батьки, хто вони за професією; - <i>розповідає</i> про Україну як про свою Батьківщину, - <i>розпізнає</i> державні символи України, шанобливо <i>ставиться до них</i> - <i>долучається</i> до підтримання родинних і шкільних традицій, бере участь у громадських урочистостях; - <i>пояснює</i> їхнє значення для себе - <i>виготовляє</i> доступні атрибути до свят та урочистостей - <i>має</i> уявлення про походження українського козацтва. - <i>знає</i> дати заснування першої Запорозької Січі, час виникнення реєстрового козацького війська; - <i>напрямки</i> походів козаків першої чверті XVII ст. - <i>розповідає</i> про Козацько-селянські повстання 20–30-х років XVII ст. «Ординацію Війська Запорозького». - <i>наводить приклади</i> боротьби за державу видатних гетьманів України. - <i>розуміє</i> місце козацтва в захисті національних інтересів українського суспільства наприкінці XVI – у першій половині XVII ст.; причини козацьких воєн (повстань); поняття «козак»,</p>	<p>Сутність понять: «моя сім'я» «мій рід», «моя рідня», «моя школа» «моє рідне село» (місто), «мій рідний край», «моя країна Україна».</p> <p>Що таке Батьківщина? Атрибути Української держави: назва, прапор, герб, гімн, столиця, офіційна державна мова, валюта. День Незалежності України. Найважливіші державні свята. День захисника України. Конституція України.</p> <p>Походження українського козацтва. Козацькі зимівники та поселення. Перші Січі. Дмитро Вишневецький. Запорозька Січ – козацька республіка. Реєстрове козацтво. Становлення козацького стану. Козацькі повстання кінця XVI ст. Походи козаків першої чверті XVII ст. Петро Конашевич-Сагайдачний. Військо Запорозьке і Хотинська війна. Козацько-селянські повстання 20–30-х років XVII ст. «Ординація Війська Запорозького».</p> <p>Сутність понять: «козак», «зимівник», «Запорозька Січ», «кіш», «кошовий отаман», «козацька рада», «козацькі клейноди», «реєстрове козацтво», «низове козацтво», «курінь», «покозачення».</p>

1	2
<p>«зимівник», «Запорозька Січ», «кіш», «кошовий отаман», «козацька рада», «козацькі клейноди», «реєстрове козацтво», «низове козацтво», «курінь», «покозачення».</p>	
<p>ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ 4-го КЛАСУ (групи)</p>	
<p>Теми з військово-патріотичного виховання для учнів 4 класу (16 год.)</p>	
<p>- усвідомлює роль Збройних Сил України щодо захисту територіальної цілісності і недоторканності державних кордонів України;</p> <p>- знає дату святкування Дня Збройних Сил України.</p> <p>- цікавиться військовими професіями, сучасним озброєнням і військовою технікою.</p> <p>- має уявлення щодо Революції Гідності та шанує пам'ять героїв Небесної Сотні. знає День пам'яті Героїв Небесної Сотні</p> <p>- зміст понять: Євромайдан, Революція Гідності, Небесна Сотня, антитерористична операція (АТО), операція об'єднаних сил (ООС), гібридна війна, волонтерський рух;</p> <p>Має уявлення про:</p> <p>– зовнішню загрозу з боку російсько федерації щодо територіальної цілісності і недоторканності державних кордонів України як посягання на незалежність держави та безпеку її громадян;</p> <p>Має уявлення про:</p> <p>- рушійні сили та значення Євромайдану і Революції Гідності;</p> <p>– територіальну цілісність України і недоторканість державних кордонів як головні умови суверенності та територіальної цілісності.</p>	<p>Організація Збройних Сил України. День Збройних Сил України.</p> <p>Революція Гідності. Небесна Сотня.</p> <p>Сутність понять: «Революція Гідності» «Герої Небесної Сотні», антитерористична операція (АТО), операція об'єднаних сил (ООС), гібридна війна, волонтерський рух; Окупація та анексія Криму Російською Федерацією. Агресія росії проти України. Російсько – українська війна. Гібридна війна. Бойові дії на сході України. Антитерористична операція в Донецькій і Луганській областях. Добровольчі батальйони. Волонтерський рух.</p>

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ 3 - 4 КЛАСІВ

№ з/п	Назва теми	Загальна кількість годин	3 клас	4 клас
1.	Тема 1. Сутність понять: «моя сім'я» «мій рід», «моя рідня», «моя школа» «моє рідне село» (місто), «мій рідний край», «моя країна Україна»	4	2	2
2.	Тема 2. Батьківщина Україна. Атрибути Української держави: назва, прапор, герб, гімн, столиця, офіційна державна мова, валюта. День Незалежності України. Найважливіші державні свята. День захисника України. Конституція України.	8	4	4
3.	Тема 3. Атрибути Української держави: назва, прапор, герб, гімн, столиця, офіційна державна мова, валюта. День Незалежності України. Найважливіші державні свята. День захисника	4	2	2
4.	Тема 3. Походження українського козацтва. Сутність понять: «козак», «зимівник», «Запорозька Січ», «кіш», «кошовий отаман», «козацька рада», «козацькі клейноди», «реєстрове козацтво», «низове козацтво», «курінь», «покозачення». Козацькі зимівники та поселення. Перші Січі. Дмитро Вишневецький. Запорозька Січ – козацька республіка. Реєстрове козацтво. Становлення козацького стану. Козацькі повстання кінця XVI ст. Походи козаків першої чверті XVII ст. Петро Конашевич-Сагайдачний. Військо Запорозьке і Хотинська війна. Козацько-селянські повстання 20–30-х років XVII ст. «Ординація Війська Запорозького».	8	4	4
5.	Тема 4. Революція Гідності. Небесна Сотня. Окупація та анексія Криму Російською Федерацією. Гібридна війна. Бойові дії на сході України. Антитерористична операція в Донецькій і Луганській областях. Добровольчі батальйони. Волонтерський рух.	8	4	4
	УСЬОГО:	32	16	16

**НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ФАКУЛЬТАТИВУ, КУРСУ ЗА ВИБОРОМ, ГУРТКА
„ПАТРІОТИЧНІ ВІЙСЬКОВО-СПОРТИВНІ ІГРИ“**

Автори: Г. Коломоєць, А. Ребрин, В. Деревянко

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Рухова активність та планомірне фізичне навантаження формують фундамент для майбутнього активного та здорового життя людини. Військово-спортивні ігри – це профілактика багатьох захворювань, реалізація ігрових видів діяльності з використанням інноваційних технологій щодо формування гармонійно розвинених, фізично, психічно, соціально та духовно здорових майбутніх громадян – патріотів України.

Навчальна програма факультативу, курсу за вибором, гуртка „Патріотичні військово-спортивні ігри“ складається з пояснювальної записки, орієнтовного тематичного плану, змісту навчального матеріалу, вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, необхідного обладнання та розрахована на три роки навчання.

До розділу „Зміст навчального матеріалу“ внесено теоретичні відомості, загальну фізичну підготовку, спеціальну підготовку та військово-прикладну фізичну культуру, військово-спортивні ігри. Крім цього передбачені орієнтовні навчальні нормативи та перелік обладнання, яке потрібне для вивчення модуля. Теоретичні відомості подаються в межах теоретичних занять і під час виконання практичних завдань.

Розділ „Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів“ зорієнтований на якісне засвоєння знань, умінь і навичок поданого матеріалу.

Кожне заняття обов’язково включає в себе: загальну фізичну підготовку; спеціальну підготовку та військово-прикладну фізичну культуру; теоретичні відомості та знайомство з військово-спортивними іграми; військово-спортивні ігри, естафети та спортивні змагання.

Метою програми є формування стійкої мотивації до захисту власного життя та здоров’я, фізичного розвитку й фізичної підготовки засобами військово-спортивних ігор; виховання та розвиток повноцінної особистості, гармонійної людини, патріота Батьківщини; підготовка дітей до участі в фінальних етапах Національної дитячо-юнацької військово-спортивної гри „Хортинг-Патріот“, Всеукраїнських патріотичних військово-спортивних ігор, спортивних військово-патріотичних ігор, змагань: „Хортинг“, „Військовий хортинг“, „Військово-спортивний хортинг“, „Військово-патріотичний хортинг“, „Бойовий хортинг“, „Козацький хортинг“, „Поліцейський хортинг“, „Сокіл“ („Джура“), „Козацький гарт“, „Школа безпеки“, „Check point“ тощо. Широкий арсенал різноманітних військово-спортивних ігор патріотичного спрямування, які входять до системи виховання та можливість засобами ігор реалізовувати Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді, що сприяє всебічному гармонійному розвитку учнів, підвищенню рівня їх патріотизму та фізичної підготовленості – основна перевага навчальної програми.

Основним завданням програми є сформулювати в учнів почуття патріотизму, волі до перемоги, сміливості, наполегливості, організованості та дисципліни. Під час ігор школярі розвиваються фізично та духовно. Участь в іграх виявляє прагнення дітей до збереження духовності та культури власного народу, готовність молодих людей стати справжніми патріотами-захисниками України.

З метою профілактики травматизму на заняттях слід дотримуватися правил безпечної поведінки. Під час навчання можна використовувати різноманітні рухливі ігри та естафети, вправи ігрового характеру тощо.

Навчальна програма факультативу, курсу за вибором, гуртка „Патріотичні військово-спортивні ігри“ адресується керівникам гуртків загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, клубів, дитячих творчих об’єднань.

Теоретичні відомості

Зміст навчального матеріалу

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в контексті українського державотворення. Основні вектори Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Історія розвитку військово-спортивних і рухливих ігор в Україні та регіонах. Особливості військової (професійної) діяльності захисника Вітчизни. Визначення його професійно-важливих якостей. Засоби розвитку важливих професійних якостей та особистісних властивостей. Правила безпеки життєдіяльності на уроках і під час та позаурочних заняттях.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Учень, учениця:

- **характеризує** історію розвитку військово-спортивних та рухливих ігор в Україні та регіонах; особливості військової (професійної) діяльності захисника Вітчизни;
- **розкриває** стан національно-патріотичного виховання дітей та молоді в контексті українського державотворення;
- **називає** основні вектори Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді; професійно-важливі якості захисника Вітчизни та засоби розвитку важливих професійних якостей та особистісних властивостей;
- **дотримується** правил безпеки життєдіяльності на уроках і під час позаурочних занять.

Загальна фізична підготовка

Зміст навчального матеріалу

Стройові та загальнорозвивальні вправи. Розвиток основних фізичних якостей.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Учень,

учениця: виконує: комплекси вправ на координацію, швидкість, спритність, гнучкість, силу і витривалість.

Спеціальна підготовка та військово-прикладна фізична культура

Зміст навчального матеріалу

Розвиток спеціальних фізичних якостей.

Визначення рівня розвитку основних та спеціальних фізичних якостей. Фізичні вправи для розвитку прикладних фізичних якостей. Стрибкові вправи, спеціальні вправи для розвитку гнучкості верхнього плечового пояса, сили верхніх та нижніх кінцівок, черевного преса, спини; вправи на розтягування; вправи для розвитку швидкості, спритності. Розвиток прикладних психофізичних якостей та особистісних властивостей засобами військово-спортивних ігор. Система підвідних та підготовчих вправ. Прискорений рух, та метання гранат. Основи самозахисту. Навчання рухових дій: рухові уміння, рухові навички, рухові уміння вищого порядку. Особливості завдань та вибір методів в залежності від предмету навчання. Прикладні види спорту в системі патріотичного виховання дітей та молоді („Хортинг“, „Хортинг-Патріот“, „Бойовий хортинг“, „Військовий хортинг“, „Військово-спортивний хортинг“, „Військово-патріотичний хортинг“, „Козацький хортинг“, „Поліцейський хортинг“, „Військово-прикладне багатоборство“, „Прикладні стрілецькі види спорту“, „Бойовий гопак“, „Пластун“, „Пожежно-прикладний спорт“, „Рятувальне багатоборство“, „Гирьовий спорт“ та інші).

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Учень, учениця:

- **виконує:** стрибкові вправи; спеціальні вправи для розвитку гнучкості верхнього плечового пояса, сили верхніх і нижніх кінцівок, черевного преса, спини; вправи на розтягування; вправи для розвитку швидкості, спритності, прикладних психофізичних

якостей та особистісних властивостей засобами військово-спортивних ігор; підвідні та підготовчі вправи; метання гранат; прийоми самозахисту;

- **визначає:** рівень розвитку основних та спеціальних фізичних якостей;

- **бере участь:** у подоланні смуги перешкод; заходах із прикладних видів спорту („Хортинг“, „Хортинг-Патріот“, „Бойовий хортинг“, „Військовий хортинг“, „Військово-спортивний хортинг“, „Військово-патріотичний хортинг“, „Козацький хортинг“, „Поліцейський хортинг“, „Військово-прикладне багатоборство“, „Прикладні стрілецькі види спорту“, „Пластун“, „Бойовий гопак“, „Пожежно-прикладний спорт“, „Рятувальне багатоборство“, „Гирьовий спорт“ та інші).

Військово-спортивні ігри

Зміст навчального матеріалу

Організація та проведення Національних, Всеукраїнських військово-спортивних ігор, естафет, розваг. Всеукраїнські військово-спортивні ігри – як вагомий засіб патріотичного виховання дітей та молоді України. Положення про Національні, Всеукраїнські ігри патріотичного спрямування. Гра „Хортинг-Патріот“, спортивні військово-патріотичні ігри „Хортинг“, „Бойовий хортинг“, „Військовий хортинг“, „Військово-спортивний хортинг“, „Поліцейський хортинг“, „Військово-патріотичний хортинг“, „Козацький хортинг“. Філософське та прикладне значення хортингу в формуванні сучасного патріота України. Всеукраїнський військово-патріотичний фестиваль „Козацький гарт“. Значення фестивалю у системі виховання громадянина України. „Школа безпеки“ як пожежно-прикладний вид діяльності та профорієнтація на майбутню професію. Гра „Сокіл“ („Джура“). Молодий українець ХХІ століття: хто він? Як Всеукраїнська гра „Джура“ сприяє цьому процесу. Гра „Check point“ як елемент миротворчої місії на благо України. Елементи спортивних військово-патріотичних ігор, рухливих і народних ігор, естафети, козацькі забави.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Учень, учениця:

- **знає та розуміє** організацію і проведення Всеукраїнських військово-спортивних ігор, естафет, розваг;

- **називає:** основні Всеукраїнські військово-спортивні ігри;

- **характеризує:** Положення про Всеукраїнські ігри патріотичного спрямування;

- **володіє:** навичками командної гри, в якій учні безпосередньо змагаються за спрощеними правилами ігор;

- **виконує:** етапи та види програми спортивних військово-патріотичних ігор;

- **приймає участь:** у спортивних військово-патріотичних іграх, рухливих і народних іграх, естафетах, козацьких забавах, спортивних змаганнях за спрощеними правилами;

- **застосовує:** загальну фізичну підготовку у військово-спортивних і рухливих іграх; естафетах, змаганнях за спрощеними правилами.

Загальна фізична підготовка

Зміст навчального матеріалу

Стройові та загальнорозвивальні вправи. Розвиток основних фізичних якостей.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Учень, учениця:

- **виконує:** комплекси вправ на координацію, швидкість, спритність, гнучкість, силу і витривалість.

Спеціальна підготовка та військово-прикладна фізична культура

Зміст навчального матеріалу

Розвиток спеціальних фізичних якостей.

Визначення рівня розвитку основних і спеціальних фізичних якостей.

Фізичні вправи для розвитку прикладних фізичних якостей.

Стрибкові вправи, спеціальні вправи для розвитку гнучкості верхнього плечового пояса, сили верхніх та нижніх кінцівок, черевного преса, спини; вправи на розтягування; вправи для розвитку швидкості, спритності.

Розвиток прикладних психофізичних якостей та особистісних властивостей засобами військово-спортивних ігор.

Прикладні види спорту в системі патріотичного виховання дітей та молоді („Хортинг“, „Військовий хортинг“, „Військово-спортивний хортинг“, „Бойовий хортинг“, „Козацький хортинг“, „Поліцейський хортинг“, „Військово-патріотичний хортинг“, „Військово-прикладне багатоборство“, „Прикладні стрілецькі види спорту“, „Пластун“, „Бойовий гопак“, „Пожежно-прикладний спорт“, „Рятувальне багатоборство“, „Гирьовий спорт“ та інші).

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Учень, учениця:

- **виконує:** стрибкові вправи; спеціальні вправи для розвитку гнучкості верхнього плечового пояса, сили верхніх та нижніх кінцівок, черевного преса, спини; вправи на розтягування; вправи для розвитку швидкості, спритності.

Розвиток прикладних психофізичних якостей, особистісних властивостей засобами військово-спортивних ігор і спортивних військово-патріотичних ігор;

- **визначає:** рівень розвитку основних і спеціальних фізичних якостей;

- **бере участь:** у заходах із прикладних видів спорту в системі патріотичного виховання дітей та молоді („Хортинг“, „Військовий хортинг“, „Військово-спортивний хортинг“, „Бойовий хортинг“, „Козацький хортинг“, „Поліцейський хортинг“, „Військово-патріотичний хортинг“, „Військово-прикладне багатоборство“, „Прикладні стрілецькі види спорту“, „Пластун“, „Бойовий гопак“, „Пожежно-прикладний спорт“, „Рятувальне багатоборство“, „Гирьовий спорт“ та інші).

Всеукраїнські спортивні військово-патріотичні ігри „Хортинг“, „Бойовий хортинг“, „Військовий хортинг“, „Військово-спортивний хортинг“, „Військово-патріотичний хортинг“, „Козацький хортинг“, „Поліцейський хортинг“, „Сокіл“ („Джура“), „Школа безпеки“, „Check point“ тощо.

Правила поведінки в спортзалі, на спортивному майданчику, у навчальному закладі, під час екскурсій та змагань. Правила дорожнього руху. Правила проведення туристських подорожей з учнівською молоддю.

Естафети з технічним проходженням етапів. Проходження дистанції з елементами крос-походу. Елементи військово-спортивних, рухливих та народних ігор, естафети, козацькі забави.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів Учень, учениця:

- **знає та розуміє:** поняття „патріот“, „патріотизм“, „патріотичне виховання“, „патріотична вихованість“, „національно-патріотичне виховання“, „військово-патріотичне виховання“ тощо;

- **називає:** основні якості та риси характеру, які формуються в процесі Національних, Всеукраїнських дитячо-юнацьких військово-спортивних іграх і спортивних військово-патріотичних іграх;

- **характеризує:** правила поведінки в спортзалі, на спортивному майданчику, у навчальному закладі, під час екскурсій та змагань; правила дорожнього руху; правила проведення туристських подорожей з учнівською молоддю;

- **володіє:** навичками командної гри, в якій учні безпосередньо змагаються за спрощеними правилами ігор;

- **виконує:** етапи та види програми Національних, Всеукраїнських дитячо-юнацьких військово-спортивних ігор;
- **застосовує:** загальну фізичну підготовку у спортивних військово-патріотичних, рухливих і народних іграх, естафетах, змаганнях за спрощеними правилами;
- **приймає участь:** у спортивних військово-патріотичних іграх, рухливих і народних іграх, естафетах, козацьких забавах, спортивних змаганнях за спрощеними правилами; шкільному літньому виховному оздоровчому наметовому таборі; в естафетах із проходженням етапів; у проходженні дистанцій 200–500 м із елементами крос-походу;
- **володіє:** навичками командної гри, в якій учні безпосередньо змагаються за спрощеними її правилами.

Наукове видання

Тимчик Микола Валерійович
Остапенко Олександр Іванович
Журба Катерина Олександрівна
Зубалій Микола Дмитрович
Бінецький Дмитро Олександрович
Касіч Наталія Петрівна
Кузора Іван Васильович

**Методика військово-патріотичного виховання учнів
у закладах загальної середньої освіти**

Методичні рекомендації

Науковий редактор – М. В. Тимчик
Комп'ютерна верстка – М. В. Тимчик
Обкладинка – О. І. Остапенко

Формат 60x84/8. Обл.вид. арк. 4,0.
Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідоцтво про реєстрацію серія ДК № 196 від 21.09.2000.
25006, м. Кропивницький, вул. В. Панченка, 29
тел./факс (0522) 32-08-32, 32-17-05
E-mail: design@imex.kr.ua